המכון התורני

דברי תורה

ויצא - תשפ"ז | גליון 212 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

העלון יוצא לאור
לרפואה השלמה והמהירה של
ר' משה בן קיטנה שליט"א
אמן

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

להערות והארות: yoelf@asiatec.co.il
שירותי הקלדה ועימוד ב'מכון התורני'
רחוב האומן 27 ירושלים: 0533194867

"וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה" (בראשית כח, י).

יציאת צדיק עושה רושם

מביא רש"י מאמר חז"ל (ב"ר סח, ו) שלא היה צריך לכתוב אלא 'וילך' יעקב חרנה, ולמה הזכיר יציאתו, אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם, שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה, יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה.

והנה הפשט הפשוט שבא רש"י לומר שיציאת צדיק מן העיר עושה הפסד ליושבי העיר, שבזמן שהצדיק יושב בה יש לה את ההוד וההדר, וכאשר הוא יוצא ממנה נפסד ההוד וההדר הזה.

אבל בספר "שפת אמת" (תרל"ו) כתב שהענין הוא להיפך, שאין יציאתו של הצדיק משאירה רושם הפסד על העיר אלא אדרבה, היא משאירה רושם טוב וחשיבות, והיינו, כי בעת שהצדיק עצמו נמצא בעיר, אז אין שבח ליושבי המקום כי הרי הטובה הזו אינה שלהם כי היא באה רק מכוחו של הצדיק, והשבח הוא לצדיק לבדו, אבל כאשר הצדיק יוצא מן העיר ופנה ההוד וההדר מתוכה, אזי יש שבח גדול לבני העיר משום שלקחו הרושם שהשאיר הצדיק שם והמשיכו לחיות עמו הלאה. וזהו שאמרו 'יציאת צדיק מן העיר עושה רושם' היינו הרושם הרוחני שהוא משאיר ליושבי העיר, וזוהי חשיבות שמשתבחת ממה שהיה הצדיק יושב בה עד עתה.

וב"כלי יקר" למד ג"כ שהכוונה על הרושם הרוחני שמשאיר הצדיק ביציאתו מן העיר, שהקשה על לשון רש"י, וכי אברהם ויצחק לא הלכו ממקום למקום ולמה לא נכתב אצלם לשון יציאה, אלא דלרבותא נקט כאן "ויצא" כי אברהם ויצחק לא הניחו במקום שהלכו משם צדיק כמותם וא"כ פשיטא שיציאתם עשה רושם, אבל כאן הרי יצחק ורבקה נשארו שם סד"א שאין יציאתו עשה רושם, קמ"ל. הרי רואים שלמד שהרושם שעושה יציאת צדיק מן העיר, היינו הרשימה הרוחנית שמשאיר מקדושתו על אנשי המקום. וזהו על דרך שמסופר על הבני יששכר מדינוב זצ"ל שביקר פעם בעיר אחת ועמד להתפלל בחדר בבית מלונו, והיתה התפילה הזאת מיוחדת במעלתה לפי מדרגותיו הקדושות, יותר ממה שהיה רגיל כל יום בתפילתו. ואחר התפלה היה משתומם על ההארה הזו מה ענינה לכאן, וחיפש אחר זקני העיר לברר האם יש סיבה לדבר, ואכן נודע שבאכסניא זו שהה אחד מצדיקי הדור הקודם שגם הוא התפלל תפילתו במקום זה, וכששמע זאת נחה דעתו והסביר, שבודאי נשאר רושם דקדושה מעבודת הקודש שהתפלל הצדיק בזה המקום, ומכאן ההארה הנפלאה שהרגשנו בשעת התפלה. ויש לנו ללמוד ענין זה לעבודת ה', שכאשר איש ישראל מסתופף בצל צדיק בדורו, או כשלומד מתוך ספר הנכתב ע"י איזה צדיק, שומה עליו לראות ולהתבונן שגם אחר הזמן הנפלא שחווה, ביציאתו מהיכלו של הצדיק או בגמר הלימוד בספר הקדוש, ישאר עליו רושם מקדושת הצדיק ומדבריו הקדושים, שתלווה אותו לימים הבאים, להתעלות על ידה בעבודת ה' וקרבת אלוקים יותר ויותר. וכעין מש"כ הרמב"ן באגרתו: וכאשר תקום מן הספר חפש באשר למדת אם יש בו דבר שתוכל לקיימו, והיינו שישאר עליו רושם להתלמד מהלימוד איזה מידה טובה והארה קדושה שתסייע בעדו להתקדם בעבודתו עוד.

ויסוד הדברים כתב הרמב"ן (בספר האמונה והבטחון פי"ט) על הפסוק (שיר השירים ב, ז) "אִם תָּעִירוּ וְאִם תְּעוֹרְרוּ אֶת הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ", שכאשר יש לאדם התעוררות של אהבת ה' ואהבת מצוותיו, צריך לעשות ממנה חפץ ולהכניסה לקבלה למעשה, כדי שיהא לה קיום ותישאר בו על הימים הבאים.

ועבודה זו שייכת בכל דבר שבקדושה שמתעסק בו, שצריך להשאיר בנפשו רושם טוב ממנו, שגם בעזבו את הדבר ישאר עליו ההשפעה מהקדושה. וכגון כאשר מגיע לקראת יום השבת קודש, שמיניה מתברכין כל שיתין יומין (זוה"ק שמות סג), יש לו להתבונן בזה ולחפש כל מיני דרכים ואופנים שהשבת תשפיע עליו רושם דקדושה לכל ימי המעשה הבאים, שכעת שיוצא מן השבת ישאר מרומם וקרוב לעבודת ה' כמו שהרגיש ועמד במשך יום השבת.

(משחת שמן)

✂

'יציאת צדיק מן העיר עושה רושם, שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה, יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה' (רש"י).

התורה העירה אותנו על העובדה המעציבה, שכל זמן שהצדיק בעיר אין בני העיר מרגישים שהוא הודה זיוה והדרה, ומרגישים זאת רק **כשבא לצאת** מן העיר, ורק **יציאת** צדיק מן העיר עושה רושם... (רבי זלמן סורוצקין)

✂

ורמזה התורה לנו את זה ביעקב דווקא, דלא מיבעיא אצל אברהם שעסק בזיכוי הרבים להורות להעולם מציאות ה', ולא מיבעיא אצל יצחק שחפר את הבארות שחפר אביו ובכח תפילתו הגין על מושבו, שבזה ודאי הרגישו שהודה פונה, אלא אפילו יעקב שהסתגר באהלו ועסק בתורה, והיה

מקום לומר שאצלו אין השפעה להעם - קא משמע לן דגם צדיק כזה הוא הודה זיוה והדרה! (רבי אליהו לופיאן)

היה רבי יצחק הוטנר מספר בהזדמנויות שונות על אותו אדם שהגיע לווילנא, והתפלא לראות שאף הבעל עגלה, סמל הפשטות, בווילנא 'רעדט אין לערנען' [מדבר בלימוד]. כששאל לפשר דבר, ענהו בעל העגלה: **הלא ידעת, הלא שמעת, שבווילנא היה הגר"א!**

המשיך האדם לשאול - ומה היה? הרב של ווילנא? - לא! הדיין? לא! המגיד מישרים? לא! ואם כן, במה היתה השפעתו וכוחו? - ווייל ער איז דא געווען [מפני שהוא היה פה]! (ספר הזכרון למרן בעל 'פחד יצחק')

'**לא** היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה, ולמה הזכיר יציאתו, אלא מגיד' וכו' (רש"י).

בספר "בית הלוי" ובספר "אוהל יעקב" להמגיד מדובנא כתבו לפרש תמיהתו של רש"י בפנים אחרים, והוא כי בכל אדם היוצא ממקום למקום יש בזה שני אופני כוונה, או שעיקר תכליתו היא היציאה ממקום הראשון משום איזו סיבה, ומה שהולך למקום האחר אין זה מטרה כלל אלא אמצעי איך ללכת מקומו, או משום שצריך להיות במקום השני וזהו עיקר תכלית כוונתו בהליכתו להגיע למקום שרוצה להגיע. וביעקב נתלכדו שתי הכוונות, שעיקר כוונתו בהליכתו לקיים מצות כיבוד אב ואם, שרבקה אמרה לו (לעיל כז מב) "הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח לְךָ אֶל לָבָן אָחִי חָרָנָה", ועיקר כוונתה היה שלא יהיה בבאר שבע מקום שֶׁעֵשָׂו שם, ומצד מצוותה העיקר בזה הוא היציאה. ויצחק ציוה לו רק "קוּם קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ" (פסוק ב) ותכלית ציווי היה ההליכה לחרן.

ולכן אמר הכתוב לשון 'יציאה' בנוסף ללשון 'הליכה' שאמר מקודם, מפני שיעקב אכן עשה כאן פעולה אחת שהיה בה שני כוונות, מצד אחד 'היציאה' מבאר שבע לקיים דברי אמו, ומצד שני ה'הליכה' לחרן לקיים ציווי אביו, ושניהם היה אצלו לעיקר ותכלית.

ובספר "ברכת פרץ" להגאון בעל "קהילות יעקב" מסטייפלער זצ"ל מעלה מרעיון זה לימוד נורא השייך אלינו, והוא, כי מלפנים זאת בישראל, כשהיה בחור יוצא מבית אביו וגולה למקום תורה, לא היתה כוונתו 'לצאת' מבית אביו, אלא 'ללכת' למקום תורה להתעלות בקרבת ה', ועסק התורה הקדושה, אבל בימינו כאשר התדרדרו הדורות ורוח הרחוב ירדה פלאים, עד שצדו צעדנו מלכת ברחובותינו ורוח הפריצות וההפקרות שולטת בכל ה"י, מעתה ישנה חובה ומצוה על כל בחור ירא שמים 'לצאת' מבית אביו ולברוח מהרחוב אל תוך היכלי התורה והישיבות הקדושות, והיציאה בלבד היא כבר תכלית ומטרה בפני עצמה בנוסף לעצם הרווח של 'ההליכה' לישיבה. ומוסיף דברים כדרבונות בזה הלשון: 'ואפילו יודע בבירור שח"ו לא יצליח בתורה בישיבה, הוי חובה להיות בין כותלי הישיבה להינצל מפגעי הזמן'. (משחת שמן)

"**וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו**" (בראשית כח, יא).

'**התחילו** מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח, מיד עשאן הקב"ה אבן אחת' (רש"י).

ידועה השאלה הנשאלת כאן לחידודא, וכי מה יועיל לטענת האבנים כשיתחברו כולם לאחד, הרי עדיין יש מקום שכל חלק מהאבן יאמר עלי יניח צדיק את ראשו.

ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל כתב במכתב קודש, וכן איתא בספרי בעלי המוסר תירוץ מפורסם ע"ד העבודה, שלא שייך מריבה ומחלוקת רק כאשר יש פירוד בין הדבקים, אבל ברגע שמתחברים כולם כאחד ושוררת אחדות ביניהם, מעתה שוב אין שום מקום למריבה ופירוד.

ובשם הגאון רבי יוסף דב סאלאוויצ'יק זצ"ל ראש ישיבת בריסק אמרו שהסביר שאינו מבין את השאלה כלל, כי במקור דברי רש"י שהם בלשון הגמרא (חולק צא, ב) נאמר שנתקבצו כל אותן אבנים וכו' וכולן נבלעו באחד, ואם כן לאחר שנבלעו בתוך אבן אחת הרי אין הבדל בין אבן זו לזו, שהרי כאחד נחשבין וכשמניח ראשו על האבן הריהו נח על כולן. וכמו שמצינו אצל הפרות שבחלום פרעה דכתיב (לקמן מא כא) "וַתָּבֹאנָה אֶל קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה", כלומר שנבלעו כולם בתוך קרבה של אחת מהם ולא ניכרה על זו שבלעה אותן שום שינוי, וכמו כן כאן אחר שנבלעו כולן באבן אחת שוב אין הבדל בין צד לצד.

ודבר פלא יש לציין שמובאת שאלה זו בספרי הפוסקים, המעלים ממנה הלכה למעשה בנוגע לחפץ המשמש לדבר שבקדושה אם מותר לשנות ההשתמשות שלו מצד לצד, ואי אמרינן בזה מעלין בקודש ולא מורידין, וכגון כשנפסקה רצועת התפילין של יד סמוך לקשר, אם מותר להפוך הרצועה ולהשים החלק התחתון שלה למעלה לחברה אל הבית, והיינו שתעלה קדושתה מרצועה פשוטה לקשר של יו"ד, והחלק העליון שהיה מחובר עד עכשיו אל הבית ירד מקדושתו לקשור בו קשרי האצבעות.

באליה רבה (או"ח סי' מב סק"א) כתב בשם זקנו להביא ראיה משאלה זו שאין איסור מעלין בקודש בחפץ אחד, כי באם לא נאמר כן ונפסוק שגם בחפץ אחד יש להקפיד שלא לשנות ההשתמשות שלו מצד זה לצד זה, אזי עלינו להבין מה הועיל שנעשו האבנים כולם לאבן אחת הרי עדיין יש הקנאה לאיזה צד יונח האבן, אלא ודאי שבחפץ אחד אין חילוק באיזה צד בו משמש הקדושה, וככל שמשתמש באותו החפץ נחשב כמשתמש בכל צדדיו.

ובשערי תשובה (שם סק"ב) דוחה הראיה דיש לומר שמעשה נסים היה שם, ולא נדבקו בדרך דביקות זה בזה, כי אם נעשה גוש אחד בלול מכולם. ודבריו אינם כמו שדייק הגרי"ד הלוי מהגמרא שהאבנים 'נבלעו' באבן אחת, אלא 'שנבללו' יחדיו וראשו של הצדיק הונח על כל חלקיק מכל אבן לעצמה. עוד כתב שבלא"ה אין ראיה מדברי אגדה ואסמכתא בעלמא קאמר (וע"ע בהר צבי עה"ת ובשפתי צדיק).

ואם כדברי השע"ת יש לתמוה על הא דאיתא בדרשות חתם סופר (שעח:) לתרץ קושית הטור בפירושו עה"ת על הפסוק (להלן יח) "וַיִּקַּח אֶת הָאֵבֶן וגו' וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה", שלכאורה איך עשה ממנה מצבת קדושה, הרי אמרינן (זבחים קטז, ב) דאין עושין מזבח מדבר שנשתמש בו הדיוט. ומבאר שהואיל ולא נשתמש בו לגמרי, כי לא שכב רק על אחת מקצותיו וברובו לא השתמש, לכן לא נפסל למזבח, שלא נקראת השתמשות בכך. ולכאורה אי"ז כפסקו של השע"ת דסבירא ליה שבהשתמשות בחלק אחד מן החפץ נחשב כמשתמש בכולו. (משחת שמן)

❧

"כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ" (בראשית כח, יא).

תפילת ערבית מבעוד יום

כתב חד מקמאי: 'מרבי יחיה שמעתי, מכאן דיכול אדם להתפלל תפלת ערבית מבעוד יום, לפי שאמרו בתר דצלי בעא למיזל אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש, אלמא קודם שבא השמש התפלל, ולא בעינן צאת הכוכבים אלא לקריאת שמע של ערבית'.

('חצי מנשה')

❧

"וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם" (בראשית כח, יא).

תפילת ערבית רשות

יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר "ויפגע במקום וילן שם" (ברכות כו, ב).

יש לעיין בטעמא דמילתא, למה תפילת ערבית רשות (לחד מאן דאמר בברכות כז, ב), ומה נשתנה משאר התפלות שהם חובה.

והביאור הוא, דהנה יעקב הוא עמוד התורה כידוע, ואיתא בגמ' (שבת יא, א) שתלמידי חכמים שתורתם אומנתם כגון רשב"י פטורים מתפלה, ואמרו (בראש השנה לה, א) שרב יהודה היה מתפלל מל' יום לל' יום, וערבית היא תפילת הלילה, ולא איברי סיהרא אלא לגירסא כמ"ש בעירובין (סה, א), ולכך יעקב אבינו שהוא עמוד התורה, לא תיקן תפילת ערבית חובה אלא רשות. ורק האידנא מחמת ירידת הדורות, שויהו עלייהו כחובה [ויסוד הדברים מבואר בזוה"ק חיי שרה קל"ב עמו' ב']. (רבי שמואל אויערבאך)

❧

"וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא" (בראשית כח, יא).

לולי תורתך שעשועי

"וישכב במקום ההוא", לשון מיעוט, באותו מקום שכב, אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה, שהיה עוסק בתורה (רש"י).

נתבונן קצת במצבו של יעקב אבינו באותו זמן, הרי מעשה זה היה בשעה שברח מפני עשו שרצה להרגו, ועזב את אביו ואמו הצדיקים וגם היה הוא בדרכו לבית לבן הרמאי, ובכל זאת צרותיו לא הפריעו לו מלהיות נטמן בבית מדרשו של עבר וללמוד בהתמדה גדולה, ואף לא שכב בלילה כל אותן י"ד שנים, וזה גופה הועיל לו לשכוח מכל הצרות.

וזו עצה גדולה לאדם שעוברות עליו צרות ח"ו, לשבת וללמוד בהתמדה, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה "לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי" (תהלים קיט, צב).

והמשגיח מו"ר הרב דוד קראנגלאס זצ"ל כתב בהקדמה לספרו "דרכי דוד" על סדר זרעים, שספר זה נכתב בהיותו בגלות בעיר שנחאי במצב של יאוש, ומתוך כך קיבל על עצמו ללמוד סדר זה בהתמדה ובעמקות, וזה מה שנתן לו את הכח והעוז להמשיך אה חייו בימים הקשים האלו. וכמו שאמרו חז"ל: "אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִי" (קהלת ב, ט), התורה שלמדתי באף היא שעמדה לי (ילקו"ש שם, ועיין רמב"ם ת"ת ג, יב).

וזכה ללמוד סדר זה על בוריו.

וכן היה אצל ר' חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל, שֶׁבִּתּוֹ היחידה היתה חולה מסוכנת, וכשהחמיר מצבה חיזק את עצמו בלימוד התורה בהתמדה.

וכן אמר מו"ר ר' יעקב יצחק רודרמן זצ"ל, שהזמן שלמד באופן הטוב ביותר היה בזמן המלחמה, כשלא היו לו כי אם פת ומים משך כל השבוע.

ולכן אף שאין לאדם לחפש אחר נסיונות, אבל כשהוא כבר נמצא במצב של נסיון, צריך הוא לדעת שתורתו ועבודתו חביבים מאד אצל הקב"ה, וזו עיקר עבודת האדם בעולם 'לעבוד ולעמוד בנסיון' (מסילת ישרים פרק א').

וזהו גם לימוד גדול לאדם שנמצא בזמן קשה והמצב קשה לו, העצה היא להשקיע את עצמו לגמרי בתורה, וע"י זה יוכל להתגבר על הקושי ולשכוח מצרותיו. (עץ החיים)

❧

"וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה" (בראשית כח, יב).

כתב בעל הטורים: "סולם" בגימטריא 'ממון'. ומרמז על אופן שבו צריך האדם להתנהג בהשתמשותו בעניני ממון, שהוא דבר גשמי וחומרי המוצב ארצה, ויש בכוח האדם להשתמש בו לדברים שבקדושה ולהתעלות בזה לבחינת "וראשו מגיע השמימה".

וזכורני שבשנת תשל"ט הלכתי לבקר את הגאון רבי ליב לאפיאן זצ"ל והיה זה טרם פטירתו לעולמו, ודרכו בקודש תמיד היה לדבר בלומדות, והפעם שינה מדרכו ואמר במאמר המשנה שאמרו חז"ל (אבות פ"ג מי"ז) 'אם אין קמח אין תורה' וכו', שהגימטריא של 'קמח' הוא כמספר גימטריא של 'עולם הבא', וזה מרמז שעל האדם להשתמש בקמח, כלומר בעניני העוה"ז, כדי להשיג בהם חיי העוה"ב.

(משחת שמן)

❧

"וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי" (בראשית כח, טז).

'שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה' (רש"י).

והקשה לפירושו ב"אור החיים" הק' שאם לזה לבד נתכוין, נאמר אליו, ואם לא ישנת לא היית חולם חלום נבואי בכל ההבטחות. ולכן כתב הסבר טענתו: שֶׁאִלּוּ ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה כי הנבואה צריכה הכנה כידוע. ואפשר אם

היה מכין עצמו היה מתנבא בהקיץ ולא בחלום ידבר בו. ולזה מתאונן על מה שלא השכיל על הדבר, וכן הוא בספורנו.

ובעלי המוסר תירצו שהיה מתאונן על מה שישן במקום קדוש, שהיה מוכן ומזומן לוותר על החלום הנבואי ועל ההבטחות הגדולות, ובלבד שלא לזלזל בקדושת המקום, ועל דרך הוראת חז"ל (ויק"ר ט, ג) 'דרך ארץ קדמה לתורה', דהיינו, שההתנהגות בדרך ארץ קודמת לכל ענין וסגולה.

(משחת שמן)

✤

'**שאם** ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה' (רש"י).

מכאן אנו למדים, היה אומר הסבא מסלבודקא, עד היכן מגיע החיוב של 'דרך ארץ', שכיון שאינו דרך ארץ לישון במקום קדוש, אם כן היה כדאי לו להפסיד כל מה שזכה באותה שינה, רק כדי שלא יפגע במדת דרך ארץ!

(רבי יעקב יצחק רודערמאן)

✤

היה אומר בזה דודי הגרי"ז מבריסק, דהנה יעקב אבינו יצא נקי מנכסיו אחר שגנבו אליפז, והיה בורח מעשו ללבן, וגם היה זקן, וכשישן פעם אחת השיג ברכות ויעודים שלא השיגו אבותיו, והיינו חושבים שבהקיצו יהא מלא שמחה, ולמעשה אנו רואים שתיכף בהקיצו משנתו אמר שיש מורא מקדש ואסור לישב שם, **ולא הניעוהו רק ההלכה ולא שום הבטחות!**

ויש להוסיף על דבריו הק', דלא רק דבמקום קדוש לא היה לי לישון, אלא דאילו הייתי יודע גודל קדושת המקום הייתי לומד פה כל הלילה ולא ישנתי כלל, כי על ידי לימוד התורה במקום קדוש כזה הייתי עולה הרבה יותר מאשר על ידי השינה!

(רבי משה הלוי סאלאוויציק מצירין)

✤

סח רבי אריה לוין: 'כאן בעולם הזה אנו זוכים להימצא סמוך ונראה להמקומות שהם 'בית אלוקים', וכמה חבל שהאדם יתעורר מהשינה מאוחר מידי ויאמר 'אוי, כמה חבל, אילו ידעתי לא ישנתי'. וכאשר מגיעים לגיל הבגרות אומרים 'אילו ידעתי לא ישנתי', ולא היה מבזבז ימי הנעורים, וכל אחד לפי גילו יש לו ללמוד ולהתעורר מזה...'.

(רבי שמואל אויערבאך)

✤

"וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם" (בראשית כח, יז).

'**ואם** תאמר כשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם, איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו, איהו עד חרן אזל... כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר' וכו' (רש"י).

וצריך ביאור, מעיקרא מאי קא סבר יעקב אבינו שלא נתעכב להתפלל, ולבסוף מאי קא סבר, ולמה שינה דעתו והליכותיו.

ואפשר לומר, דהנה איתא בגמ' (שבת לג, ב) **שכשיצאו** רשב"י ורבי אלעזר בנו מהמערה, כל מקום שהיו מביטים בו היו שורפים אותו, משום דאמרו הם עוסקין בחיי שעה ומניחין חיי עולם. וכן היה ביעקב אבינו; אחר שישב י"ד שנה בבית מדרשו של שם ועבר, אמר 'נוטשין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה' ועל כן לא התפלל שם, דהרי תפילה מיקרי חיי שעה כדאמרינן בגמ' (שבת י, א). אולם אחר כך נתיישב בדעתו ואמר, 'אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו', והיינו דאם אבותי אחזו שצריכים להתפלל, לא אהיה יותר חכם מהם...

(רבי דוב בעריש וויידינעפעלד - גאב"ד טשעבין)

✤

"וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ" (בראשית כח, יח).

אותו שמן שיצק יעקב על האבן היה כד השמן של אליהו, וגם נתגלה גם כן לבני חשמונאי שהיה חתום בחותמו של כהן גדול של אהרן הכהן, והמותר נגנז לעולם הבא.

('ספד הליקוטים' לרבי יחיאל הלפרין, בעל 'סדר הדורות')

✤

"אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה" (בראשית כט, יח).

מה היה ההיתר של יעקב אבינו לְאַחֵר את הנישואין?

יש לעיין מה היה ההיתר של יעקב אבינו לְאַחֵר כל כך את הנישואין, דהא איתא בקידושין (כט, ב) עד עשרים שנה ולא נשא אשה וכו'.

ואולי י"ל דבשביל שרצה יעקב אבינו ללמוד תורה מקודם, ד"יעקב איש תם יושב אהלים", ונטמן בבית מדרשו של שם ועבר, וכמש"כ ברמב"ם (הל' אישות טו, ב) דבשביל שלא יטרד בפרנסה ויוכל לעסוק בתורה מותר להתאחר מלהינשא. וכן נפסק בשו"ע (אה"ע סימן א סעי' ג). אולם יש לעיין בהלכה זו גופא עד מתי מותר להתאחר בשביל זה, והנה עי' ב"בית שמואל" (שם ס"ק ה) שהאריך בזה, ומסיק דאין קצבה לדבר, ואפילו כל ימיו. אבל עי' בפרישה (שם) דרק להתאחר בשביל זה מותר אבל לא ליבטל לגמרי. ויעויין עוד בלבוש (שם) שכתב דהיינו עד שימלא כריסו בתורה. אולם עי' בבית שמואל הנ"ל כתב דכל ההיתר לאחר כל ימיו מלהינשא נאמר רק למי שהוא בדרגת בן עזאי שלא נשא כל ימיו מפני שנפשו חשקה בתורה, כדאיתא ביבמות (סג, ב). ועי' בריטב"א (שם) שאין בדורינו מי שהוא כבן עזאי. ובכל הנ"ל יש לדון לגבי יעקב אבינו. [ויעו"ע אריכות דברים בזה בדברות משה עמ"ס קידושין (סימן מ"ג ענף א')].

(גיצי אורה)

✤

"וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע" (בראשית כח, י). **"יעקב מבאר שבע"** סופי תיבות אותיות 'עב"ר', כי בבית שם ועבר נטמן בינתיים והיציאה לישא אשה היתה קודם לזה, וגמר הדבר היה אחר כך.

כי יש בזה דעות שונות בתלמוד (קידושין כט, ב) לומר ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה בשירצה ללמוד תורה בטהרה, ויש אומרים ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה משום ריחים

בצוארו, לכן התחיל יעקב אבינו ז"ל בהשתדלות נשיאות אשה הגונה תחלה, ואף על פי כן לא עשה נשואין גמורין עד אחרי מלאות כריסו בתורה, לכוון דעות שניהם. כי שניהם כאחד טובים, ובלבד שיכוון לבו לשמים!

('חתן דמים' לרבי זלמן רונקיל, מחכמי אשכנז בדורו של המהרי"ל)

"וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם יִהְיֶה אֱלֹקִים עִמָּדִי וגו' וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ" (בראשית כח, כ).

בענין התנאי של יעקב לא היה תנאי כפול

יש להעיר דבפשטות היה נדר יעקב על תנאי, ואם כן יש לעיין, הלא לא כפל את התנאי.

ויש ליישב על פי דברי הרמב"ן הידועים בבבא בתרא (קכו, ב) דדוקא בתנאי שבין אדם לחבירו בעינן דיני תנאים דומיא דבני גד ובני ראובן, אבל בנדר שנודר אדם בינו לבין עצמו לא בעינן תנאי כפול, ולא שאר דקדוקי התנאים. ושפיר מהני תנאי, והובאו דבריו בבית יוסף (יו"ד סי רי"ח ד"ה תניא), ועיין שם שהביא כן גם משו"ת הריב"ש (סימן קצה), וכן כתב בדרכי משה [וכ"כ הרמ"א בהלכ' נדרים (סימן רכ) דבנדרים לא צריכינן תנאי כפול. ועיי"ש בשיירי ברכה דמקורו מהריב"ש הנ"ל. והביא שם שכמה ראשונים חולקים ע"ז]. (גיצי אורה)

"לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ" (בראשית כח, כ).

משל לאופה ולסוחר בגדים אשר חנויותיהם מלאות בלחם ובבגדים, אך הינם שוכבים חולים במטתם, ואינם יכולים להשתמש בסחורתם. ולזאת ביקש יעקב לחם 'לאכול' ובגד 'ללבוש', לא רק שיתן לו כל טוב, אך גם את האפשרויות להשתמש בהם! (רבי עזריאל הילדסהיימר)

"לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ" (בראשית כח, כ).

כשחתנו הגה"ק בעל ה'תניא' והגה"ק בעל ה'קדושת לוי' את נכדיהם, בעידן חדוותא ברכם בעל התניא ב'גשמיות ורוחניות'.

שאל אותו רבי לוי יצחק, הלא רוחניות קודם לגשמיות, השיבו הבעל התניא - מקרא אני קורא, "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש".

שאלו רבי לוי יצחק, וכי הגשמיות שלנו דומה להגשמיות של יעקב אבינו, שאתה מדמה את שלנו לשלו?!

השיבו הבעל התניא ואמר לו, וכלום הרוחניות שלנו דומה להרוחניות של יעקב אבינו?!...

האדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש נפגש פעם עם הגר"ח מבריסק, כשנפרדו ביקש הגר"ח מהרש"ב שיאציל לו ברכה, ברכו האדמו"ר לאמר: שיתברך מאת ה' ברוחניות ובגשמיות, ועל זה השיב הגר"ח שרצונו להתברך ברוחניות לבד.

התפלא על כך האדמו"ר ושאל, ומדוע לא בגשמיות?

ענה לו הגר"ח: הנה בני אדם פשוטים יראי ה' מהפכים את הגשמיות הניתן להם לרוחניות, בנתנם מרכושם לצדקה, לכן נחוצים להם הרבה דברים גשמיים; אבל אצלינו הרבנים והאדמורי"ם הוא להיפך, אנחנו מוכרים את הרוחניות שלנו לעשות מזה גשמיות, לכן נחוצה לנו רוחניות במדה מרובה כדי שיהיה לנו מה למכור, ושתשאר עוד מעט עבורינו...

"וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים" (בראשית כח, כא).

פירוש, אז "והיה ה' לי לאלהים", ומכאן דהולכי דרכים פטורים מתעניות ומכמה מצות.

(רבינו אביגדור צרפתי, מאחרוני בעלי התוס')

"וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים" (בראשית כח, כא).

כשאני בחוץ לארץ טרוד בדרכים, מרוב הטרדות לא אוכל לעבוד את ה'. אבל כשאשוב לביתי, אז הנני מובטח בי שאוכל לעבוד את ה' כל כך עד שאני אעשה שיקרא שמי עלי אפילו בחיים חיותי, "ויקרא לו אל אלהי ישראל".

('דרשות רבינו יוסף קארו')

"וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה" (בראשית כט, ז).

תימה הכי שמוהו הרועים שופט עליהם שיטיף להם מוסר על התנהגותם, ומה גם שאורח הוא במקום זר וישפוט שפוט, האם חשב שיקבלו את דבריו.

ובספורנו כתב שלא התכוין להטיף להם מוסר אלא שדיבר אליהם כך, מפני שהצדיק ימאס את העוול ג"כ אל האחרים כאמרו "תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל" (משלי כט, כז).

והגאון רבי יוסף שלמה כהנמן מפונובי'ז זצ"ל אמר, שלכן הקדים ואמר להם בלשון רכה "אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם", כדי לרכך את לבם אליו שֶׁיַּטּוּ אוזניהם לדבריו בשמעם איך שאורח זר מדבר אליהם בכבוד ולבביות.

ובספר "הר סיני" מתרץ, שכשבא יעקב אבינו אל הבאר וראה את הרועים רובצים, עשה חשבון שהסיבה מה שהזדרזו להתאסף בשעה מוקדמת כל כך, היא מן הסתם מפני שאתמול שקעה השמש לפני זמנה, וחוששים שמא גם היום יקרה המקרה הזה ויצרכו לרעות צאנם בחושך, ולכן הודיעם שמה שהיה אתמול אין אלו מעשים שבכל יום, ו"הן עוד היום גדול". (משחת שמן)

"וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ" (בראשית כט, יא).

עזרי מעם ה'

פירש רש"י, "ויבך" - דבר אחר, לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו

של יצחק משך ידו א״ל מה אעשה לציווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת.

ואחר שלקח ממנו כל רכושו נשאר יעקב עם מקלו לבד כמו שהעיד על עצמו ״כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה״ (בראשית לב, יא) ובידים ריקניות הלך לבית לבן אחיו.

ובספרים הקדושים כתבו שמעשה אבות זה הוא סימן לבנים האיך עלינו להתנהג בנוגע לשאלה הידועה מה היא חובת ההשתדלות המותרת. דהנה כשאדם מישראל רוצה להשיג איזה ענין עבור עצמו, יש לפניו שני דרכים שאפשר לו לפעול בהם להשיג מבוקשו, מצד אחד יכול לעשות השתדלות ועל ידה להמציא לו הענין הנצרך, ומצד שני יכול לחשוב שמאחר וממילא אי אפשר לו להשיג כלום רק כאשר ירצה הבורא ית׳ בזה, א״כ הרי ההשתדלות מיותרת כלל, ועדיף לו למשוך ידיו לגמרי מן הענין ולהמתין שיעשה השי״ת עבורו את כל הפעולה הנצרכת ללא התערבותו העצמית.

וכתבו הקדמונים, שהמידה המובחרת ביותר היא שימשוך האדם את עצמו מכל הענין לגמרי, וישים מבטחו בה׳ באופן מוחלט, כי באם יעשה איזה פעולה מצידו, יש לחשוש שמא לאחר שירחם עליו השי״ת וישיג הישועה יעלה על דעתו לחשוב שיש לו חלק בישועתו וניתן לייחס הישועה למה שעשה בעצמו, ויאמר שכוחו ועוצם ידו עשו לו החיל הזה, וח״ו ישכח לגמרי שאי אפשר לבוא לשום השגה רק כאשר השי״ת רוצה בכך, וכי הקב״ה הוא אדון כל המעשים ועושה כל העשיות. ועל כן מוטב שלא יעשה כלום מצד עצמו, ואזי כאשר יעזרהו השי״ת ויראה ישועתו בעיניו, יֵדַע ויבין בבירור גמור שרק מאת ה׳ היתה זאת הישועה והוא עשה לו הכל מהחל ועד כלה.

ולמד מכאן בספר ״שם משמואל״ (תרע״ח) לבאר הא דאיתא במדרש (ב״ר סח ב) שבשעה שלקח אליפז מיעקב את כל ממונו, אמר יעקב ״אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי״ (תהלים קכא, א), אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה (כד, י) ״וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים״ וגו׳ ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד, חזר ואמר מה אנא מובד סברי מן בריי [האם אני מאבד בטחוני בבוראי], חס ושלום לית אנא מובד סברי מן בריי אלא ״עזרי מעם ה׳ עושה שמים וארץ״. ודקדקו המפרשים בלשון המדרש, שמשמע כאילו בתחילה היה לו צד לאבד בטחונו בה׳, ואח״כ התחזק בעצמו ואמר ״עזרי מעם ה׳״, וזה לא יתכן לומר על יעקב אבינו ע״ה שבחד קטירא אתקטר בקוב״ה כל ימיו, ובודאי שאין להבין מהלך המחשבה כפשוטו, ויש ליישב מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר.

ולפי יסוד הדברים האמורים, מובנים שפיר דבריו של יעקב אבינו, שבתחילה עשה חשבון לעצמו אולי הוא מחויב לעשות איזה השתדלות להשיג כסף וזהב עבור האשה שעומד להינשא לה, ולאחר התבוננות קטנה חזר בו מהשקפתו הראשונה, והחליט שאין לו לעשות כלום לשם השתדלות, כי ״עזרי מעם ה׳ עושה שמים וארץ״, שהוא ימציא לו כל מה שיצטרך וכל הוצאותיו.

ועל פי זה מובן גם מדוע לא שלח יעקב אל אביו לספרו על כל מה שהיה שהשאירו אליפז בעירום ובחוסר כל, ולבקש ממנו שישלים לו החסר, אלא הניח עצמו בעניות גדולה והלך אל לבן כשרק מקלו בידו, ולכאורה נראה זאת קצת כתימה מה שלא עשה כן. ולדברנו ניחא גם זאת, שיעקב אבינו מחמת עוצם בטחונו בה׳ לא רצה לסמוך על שום אמצעי של בשר ודם, ואפילו לא על אביו, וְשָׁם ביטחונו הגמור רק בה׳ שהוא ימציא לו מבוקשו שלא יֶחְסַר לו כלום.

וכן איתא בזוה״ק (ח״ב קצח.) שזו היתה דרכו של יעקב אבינו ע״ה, שאמרו וז״ל: פתח ואמר, (תהלים קמו, ה) ״אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל ה׳ אֱלֹהָיו״, וכי אל יעקב ולא אל אברהם ולא אל יצחק, אלא, ׳אל יעקב׳ בגין דיעקב לא אתרחיץ באבוהי ולא באמיה [לא בטח לא על אביו ולא על אמו], כד ערק קמי אחוי ואזל יחידאי בלא ממונא [כאשר ברח מאת עשו אחיו והלך יחידי בלא ממון], כמה דאת אמר ״כי במקלי עברתי את הירדן הזה״, ואיהו אתרחיץ ביה בקודשא בריך הוא [וסמך עצמו על הקב״ה], דכתיב (כח, כ) ״אִם יִהְיֶה אֱלֹקִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי״ וגו׳. וכולא שאיל מקמיה דקודשא בריך הוא, ויהב ליה [וכל מה שהיה נצטרך לו שאל מה, ונתן לו].

ולפי זה יש לתת טעם על מה דאיתא באגדה (דע״ז בעה״ת שמות כה, ה) שהבריח התיכון שהיה במשכן (שם כו, כח) היה ממקלו של יעקב, כד״א ״כי במקלי עברתי את הירדן הזה״, והביאו למצרים וכשיצאו העלוהו עמם. ולהבין מדוע טרחו כ״כ הרבה טרחות ושמרו על המקל הזה כדי לעשות דווקא ממנו את הבריח התיכון, וכי לא היו להם מקלות נוספות. אלא מפני שהמקל הזה הרי מורה על מידת ביטחונו הגדול של יעקב בה׳, שכאשר נשאר עם מקלו לבד הראה לרבים עוצם הביטחון החזק שלא פנה לבקש שום עזרה מאיש אחר, אלא הסתפק עם המקל היחידי ותלה בטחונו רק בהשי״ת ולא על זולתו. ועל דרך דברי הגאון רבי שלמה זלמן עהרנרייך משאמלויא זצ״ל שמק״ל הוא ראשי תיבות מ׳עולם ק׳וינו ל׳ך, ומרמז על גודל אמונתו ובטחונו של יעקב. ולכן שימש המקל הזה דווקא לבריח התיכון שבו הקימו את המשכן, להראות שהעיקר והיסוד להביא השראת השכינה וסייעתא דשמיא הוא במידת הביטחון.

ודומה לזה שמעתי בענין בני חשמונאי, שידוע שהיו נקראים בתואר ׳מכבי׳, ואמר לי הרב יוסף הלפרין ז״ל ממנשסתר, שראה בכת״י ישן שנכתב ׳מקבי׳ בקו״ף, והר״ת שלו הוא מ׳עולם ק׳וינו ב׳ך ה׳. וזה מרמז גם על מידת הביטחון הגדולה שלהם, כי הרי עצם הדבר שקמו ויצאו למלחמה כבדה כזו מעטים וחלשים נגד רבים וגיבורים, אינו אלא בכח ביטחונם העצום בה׳.

והנה המדרגה הזו היא מדרגה גדולה מאוד במעלות הביטחון, שאינו נוקט בשום פעולת השתדלות, וגם כשיש לו לאן לפנות ולבקש עזרה, הוא מוותר על האפשרות ועוזב הכל ופונה רק אל ה׳. וזוהי מדרגת הצדיקים תמיד, כדאיתא בהמשך דברי הזוה״ק (שם) על המשך הפסוק ״שִׂבְרוֹ עַל ה׳ אֱלֹהָיו״ [״שברו״ – תקותו (מצ״צ)] (תהלים קמו, ה), שאמר הכתוב לשון ״שברו״ ולא אמר ׳קוו׳ ולא ׳בטחונו׳, אלא ״שברו״, אַל תִּקְרֵי שִׂבְרוֹ אֶלָּא שִׁבְרוֹ. דְּנִיחָא לְהוּ לְצַדִּיקַיָּא לְתַבְרָא גַּרְמַיְיהוּ, וּלְאִתְבְּרָא תְּבִירוּ עַל תְּבִירוּ, וְכֹלָּא עַל יְיָ׳ אֱלָהִין, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר (תהלים מד, כג) ״כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל

הַיּוֹם". דהיינו שהצדיקים עומדים חזקים ואיתנים בביטחונם הגמור ומוכנים לשבור את עצמם, שבר על שבר, מתוך ביטחון וסמיכות על ה'.

וכך פירש הגר"א את הפסוק (תהלים יג, ו) "וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ", שבא דוד המלך ללמד את האדם מה יעשה כאשר מתרגשת עליו איזה צרה ל"ע, ישים מבטחו בה' ולא יעשה מעצמו השתדלות להחיש הישועה, וכך אמר דוד להשי"ת "ואני בחסדך בטחתי" כשהייתי בצרה בטחתי בחסדך ולא סמכתי על השתדלותי, ואזי כאשר באה הישועה "יגל לבי" הייתי שמח "בישועתך" במה שאתה עזרתני ולא התבלבלתי לתלות הישועה במעשי ידי, ועל זאת "אָשִׁירָה לַה' כִּי גָמַל עָלָי" (תהלים יג, ו), אודה ואשבח את ה' על הישועה הגדולה שהביא לי, שאילו הייתי עושה איזה השתדלות, הרי לא הייתי מזמר ומשבח לה' כראוי, כי שמא היה יצרי פוחז עלי לתלות הישועה בהשתדלותי ולא בביטחון גמור בה'.

ובזה יש לפרש גם מה שמצינו באליעזר עבד אברהם כשהלך למצוא זיווג ליצחק, שבכל הפרשה מדבר הפסוק בלשון מהירות וריצה "וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ" (כד, יז), "וַתָּרָץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר לִשְׁאֹב" (פסוק כ), "וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֶּד לְבֵית אִמָּהּ" (פסוק כח), ויש לתת הדעת להבין ריצה זו על שם מה היתה, ומה דחפו לאליעזר למהר כל כך לגמור הענין בכי טוב ולא חיכה עד למחרת.

וביותר לפי מה שדייק הגרי"ז מבריסק זצ"ל בלשון הפסוק שמהירות זו בדווקא היתה, שכן ביקש אליעזר בתפלתו, שהגם שכבר היה לעת ערב ובדרך הטבע אי אפשר עוד שֶׁיִּגָּמֵר הדבר באותו היום, יתרחש נס ויקרה לפניו "היום" דהיינו שקודם שקיעת החמה כבר תבוא הנערה, וזהו שאמר "ותמהר" שמיהרה להשקותו שקודם שקיעת החמה, ונתקיים גם מה שבקש שיהא עוד באותו היום. והא גופא צריכים להבין, מפני מה התפלל על כך שֶׁיִּגָּמֵר היום דוקא.

ולפי דרכנו אפשר לישב, שרצה אליעזר להוכיח לבתואל ולבן שמה' יצא הדבר, ולכן ביקש שיעשה השי"ת נס למעלה מדרך הטבע, כדי שלא יהיה מי שיאמר שמכוחו ועוצם ידו נגמר השידוך הזה, אלא יכירו כולם שמה' יצא הדבר והוא עשה הכל מהחל ועד כלה. וזה לפי יסוד הדברים שאמרנו, שהדרך המובחרת היא להימנע משום השתדלות כדי לתלות הישועה בלתי בה' לבדו. וכן איתא בספרים כוונת דוד המלך בתפילתו (תהלים קמב, ה-ו) שאמר "הַבֵּיט יָמִין וּרְאֵה וְאֵין לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי, זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ ה' אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי", דהנה ממשמעות הלשון ניתן להבין בטעות, שהיה דוד מתאונן על כך שאין לו מכיר וגואל שיושיעו, ולכן הוא פונה אל ה', ואילו אם היה לו מנוס אחר לא היה פונה אליו ית', וזה לא יתכן לומר על דוד המלך ע"ה. וכתבו הביאור, שעמד דוד ואמר אל ה', שמאחר ובחן את מצבו ונוכח לראות שאין לו מכיר ומנוס ואין לו על מי לסמוך, הנה מעתה הנני שלם באמונתי ובודאי שלא אכשל להרגיש בעצמי שכוחי ועוצם ידי עשתה לי הישועה, שהרי אפילו השתדלות קטנה איני יכול לעשות, ובלתי שום ספק אדע תמיד באופן ברור שאך אתה מחסי, ורק בכוחך נושעתי. (משחת שמן)

✧

"וַיִּשָּׂא אֶת קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ" (בראשית כט, יא).

סיבת הבכיה של יעקב

רש"י הביא טעם (והוא ממד"ר, פרשה ע, יב) לסיבת בכיו של יעקב, לפי שבא בידים ריקניות, אמר, אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים צמידים ומגדנות, ואני אין בידי כלום. דבר פשוט הוא שאם התורה מספרת על הבכי הזה סימן שדבר חשוב הוא שיש בו לימוד.

והנה בגמרא (פסחים מט, א) מצינו מחלוקת לגבי סעודה שעושים כשהחתן מביא מתנות אם נחשבת סעודת מצוה או לאו. והטעם בזה שע"י המתנות נעשה קירוב הדעת, וממילא זה נחשב "מצוה" כחלק ממצות הנשואין. ועל כך בכה יעקב שלא יכול לקיים את המצוה הזו וליתן מתנות. ובא הדבר ללמדנו יקרת ענף מענין הנשואין בעיניו של יעקב אבינו עליו השלום, עד שבכה על כך. (כרם טוביה)

✧

"וַיַּגֶּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶּן רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֶּד לְאָבִיהָ" (בראשית כט, יב).

ביאור הפסוק הוא, שרבקה היתה צדקת וידעה באביה שהוא ערמן ורוצה לגזול ממון אחרים, ואם לא היה מגיד לה שגם הוא יכול לעשות ערמה - "וְעִם עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל" (תהלים יח, כז) - לא היתה הולכת להגיד לאביה, ו"לפני עור לא תתן מכשול" כתיב. ורק אחר שאמר יעקב "כי אחי אביה הוא" ודרשו רז"ל אחיו אני ברמאות, רק אז "וַתָּרָץ וַתַּגֶּד לְאָבִיהָ" (בראשית כט, יב). (בן יהוידע)

✧

"וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת" (בראשית כט, יז).

'שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובכתה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן' (רש"י).

ובדעת זקנים מפרשים היפך דבריו, וכתבו שלשון "רכות" הוא לשון רך וטוב, כלומר שהיתה נראית יפה מתוך שהיו עיניה יפות ונראית רכה וילדה, אבל רחל היתה משובחת ביפיה אלא שהיו עיניה כואבות מן הבכי לפי שראתה שתפול לגורלו של עשו לפי שהיתה עקרה ויגרשנה יעקב וישאנה עשו.

✧

"וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה, וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל" (בראשית כט, יז-יח).

כתב הרד"ק בפירושו על התורה: ויש לשאול אחר שכוונת הצדיקים לאשה לזרע, למה היו מחזירים אחר אשה יפה, כיון שאין כוונתם לתאוה, ויעקב אבינו בחר ברחל לפי שהיתה יפה מאוד ועבד בה שבע שנים, והתרעם בלבן אחר שנתן לו לאה תמורתה לפי שלא היתה יפה כמו רחל.

ויש לומר, כיו כוונתם לטובה לפי שהאשה יפה מעוררת התאוה, וכדי להרבות בנים היתה כוונתם לעורר תאוותם.

ועוד, כדי שיהיו הבנים והבנות יפה מראה ויהיו דומים להם.

ועוד, כי הצרה הנאה משמחת לב האדם, כל שכן הצורה שתהיה לפניו תמיד שתהיה שמחתו בה תמידי, וצריך שיהיה

האדם שמח בעולמו ובחלקו שנתן לו הקל, כי האלוקים מענה בשמחת אדם, ומזמין לצדיק אשה יפה, כמו שעשה לאבות ולשאר הצדיקים שיהיו שמחים בחלקם ומולידים בנים כמותם.

מה שמצינו שאבות העולם הידרו אחרי היופי, לא היה זה ח"ו לשום תאוה, כי אם מדין "זה אלי ואנוהו" כי גם האשה היא חפץ של מצוה ומהראוי להדר אחריה כמה שאפשר, רק ששאר בני אדם הולכים אחר יצרם, אבל הם בקדושתם ביטלו היצר הרע מגופם.

וזהו מש"כ ביעקב, כאשר ראה אותה יפת תואר - חפץ של מצוה המצטרכת לו, מהודר ביופי, נשקה לעין כל באין בושת כמו הנושק חפץ של מצוה, ורצה בה דווקא בהיותה חפץ של מצוה מהודר! (בעל ה'בני יששכר' בספרו 'אגרא דפדקא מ"ע א' ז')

"וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה" (בראשית כט, כד).

יעויין בתרגום יונתן 'ויהב לבן ליה ית זלפה ברתיה דילידת ליה פלקתיה [פלגשו] ומסרה ללאה ברתיה לאמהו', הרי שהיו זלפה ובלהה בנותיו של לבן.

ובאמת כך מוכרח הוא הדבר שזלפה ובלהה היו בנותיו של לבן, דהנה מצינו שיצחק צוה לבנו יעקב (לעיל כח, ב) "וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ". ואם כן הציווי ליעקב היה שיקח לו אשה דווקא 'מבנות לבן', על כן מוכרח להיות שזלפה ובלהה שנישאו בסופו של דבר ליעקב, היו בנותיו של לבן, שאלמלא כן לא נתקיים ציוויו של יצחק ליעקב.

(רבי יחיאל מיכל פיינשטיין)

"וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל לָבָן מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי" (בראשית כט, כה).

מידת הצניעות וההוותרנות

'בשכר צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא מנה שאול וכו', ומאי צניעות היתה בה ברחל וכו', מסר לה [יעקב לרחל] סימנים, כי מטא ליליא אמרה השתא מיכספא אחתאי, מסרתינהו ניהלה [עכשיו תיכלם אחותי, מסרה לה את הסימנים]' (מגילה יג, ב).

יש להבין מה שייכת מדת הצניעות לכאן, דאמנם במעשה זה היה ויתור וחסד גדול מצד רחל שויתרה לאחותה על הזכות לינשא ליעקב כדי להצילה מבושה [שהרי לא ידעה שיעקב ישאנה אח"כ], אבל מה ענינה של מדת צניעות למעשה זה.

ויש לבאר על פי מה שמבואר בספרים (עיין ב"אורחות צדיקים" שער הענוה) שענוה וצניעות הן ביסודן מדה אחת, ענוה היא במחשבה, שהאדם אינו מחשיב עצמו משום טעם (מסילת ישרים פרק כ"ב), וצניעות היא במעשה. והיינו שאדם שהוא עניו ואינו מחשיב את עצמו, מכח זה גם יתנהג בצניעות, ולא יחפש לפרסם את מעשיו הטובים אלא יעשה אותם בהצנע. וזו היתה מדירגתה של רחל, שהצניעות שהיתה בה באה מכח שלא החשיבה את עצמה, לכן גם הסכימה לאבד את הזכות להיות אמם של כלל ישראל, ולוותר על הכל בשביל שלא תתבייש אחותה. ואדם שחושב רק על עצמו, לעולם לא ימסור לאחר את המפתח לנצחיות שלו, ולא יהיה מוכן להישאר בלי כלום רק כדי לעשות חסד לאחר.

ומצינו הנהגה זו גם אצל לאה, שאף שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים כמו שכתב רש"י (ל, יז), אעפ"כ כשהיתה מעוברת אחר לידת זבולון, ראתה שאם תלד עוד בן, לא תהיה רחל אף כאחת מן השפחות, מפני שלא יהיה לה אלא שבט אחד, והתפללה על העובר ונהפך לנקבה (ברכות ס, א). הרי שגם לאה היתה מסכמת לוותר על היות אם של עוד שבט משבטי ישראל שזה דבר נצחי, כדי שלא תתבייש אחותה.

ובתפילות תיקנו חז"ל בהרבה מקומות להזכיר זכות האבות והאמהות, אכן כדי שנוכל לעורר את זכות אמהות צריכים אנו לילך בדרכן. לכן עלינו להתעורר להתחזק במדה זו של ענוה וצניעות, שלא נחשוב רק על עצמנו אלא גם על אחרים, ולזכור שאמהותינו הקדושות היו מסכימות לאבד נצחי בשביל אחרים, וכל שכן שאנו צריכים להיות מוכנים לוותר על דברים גשמיים עבור אחרים. וזו עבודה גדולה המוטלת על האדם, לחשוב על אחרים, ועלי ידי זה זוכה הוא לשכר גדול. (עץ החיים)

"וַיִּתֵּן לוֹ אֶת רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה" (בראשית כט, כח).

ידוע קושיית הראשונים היאך נשא יעקב שתי אחיות, הרי האבות קיימו את כל התורה, ובתורה נאמר (ויקרא יח, יח) "וְאִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח", ורבו התירוצים המיישבים מעשהו של צדיק.

יש שכתבו שלא עשה יעקב אבינו כהוגן ואכן יתחרט על שגגת חטא זו, וכמו שאמרו בגמרא (פסחים קיט, ב) שלעתיד לבא מתקן הקב"ה סעודה לצדיקים, וכשבאין לברך אומר הקב"ה ליעקב טול וברך, אומר להם, איני מברך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה תורה לאוסרן עלי. אלא שרוב המפרשים אינם הולכים בדרך זו ומיישבים מעשהו להלכה כל אחד לפי דרכו.

הרמב"ן (לעיל כו, ה) בפסוק "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי" כתב, שהאבות שמרו התורה בשלמותה רק בארץ ישראל בלבד, ויעקב נשא האחיות כשהיה בחוצה לארץ. ובפרשת אחרי (ויקרא יח, כה) מוסיף שלכן נסתלקה רחל מיד כשנכנס לארץ ישראל, כי שם היה אסור לו לגור עם שתי אחיות.

ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' צ"ד) כתב לתרץ קושיא זו בלשון פלאי וזה לשונו: ועל אשר נשא יעקב שתי אחיות, דע שהתורה נכונה על שלושה עמודים האחד זמן והשני מקום והשלישי כלים, 'הזמן' לא כל הימים אסורים במלאכה כשבת וכיום טוב וכו' ו'המקום' שלא בכל מקום חייבין בתרומות ובמעשרות ואסורין בטבל כארץ ישראל וכו', ו'הכלים' לא בכל דבר יוצאין תמורת הלולב והאתרוג וכו' ואיני יכול לפרש יותר ומשכיל על דבר ימצא, ע"כ לשונו הקדוש. וכבר נלאה הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו) לרדת לסוף דעת קדשו. ולענ"ד יתכן לפרש ע"ד הפשט שכוונתו במה שכתב

'שלא בכל מקום חייבין וכו' כארץ ישראל' לומר כפירושו של הרמב"ן שרק בא"י קיימו האבות את כל התורה.

ב"אור החיים" הק' (להלן מט, ג) כתב שכמו שאחר נתינת התורה יש מצות שאם יעשה אותם האדם יטול שכר ואם לאו אין לו עונש עליהם, כמו כן היה מיום בריאת העולם על כל התורה חוץ מז' המצות, שאם קיימו המצוות קבלו שכר, ואם לא קיימו לא נענשו על זה. והאבות לצד חביבותם בה' קיימו הכל, אבל במקום שהיו רואים תועלת דבר ההצלחה להם כמו שתאמר יעקב כשהרגיש בהצלחתו בנישואי שתי האחיות, העלים עין מריוח הנמשך מקיום המצוה ההוא, כיון שאין לו עונש אם לא יקיימנה כל עוד שלא נתנה תורה. וכעי"ז כתב גם ב"נפש החיים" (שער א פכ"א).

וב"דעת זקנים" (לז, לה) מפרש ג"כ עד"ז ומסיים: והא דאמרינן בערבי פסחים (שם) שבסעודה של צדיקים לעתיד לבא נותנים כוס של ברכה לברך ליעקב וכו' אלמא דשלא כהוגן עשה. אפשר לומר דמ"מ הואיל ועתידה תורה לצוות איכא קצת עונש בדבר, ואפ"ה נשאן לפי שלא היה רוצה אלא מן הצדקניות ולא מצא בדור צדקניות כמותן וגם אחת מהן לא היתה יכולה להוליד לבדה כל השנים עשר שבטים.

המהרש"א (יומא כח, ב) **והמהר"ל** (להלן מו, י) תירצו דבנות נכרים היו האמהות וכשנשאו ליעקב נתגיירו, וגלל כן אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כב, א ועוד), ודבר זה גם התורה עתידה להתיר.

והחזקוני כתב ג"כ כך, ומוסיף, שלא היו מאם אחת, ורק אב אחד היה להן, וגרים אינם מתייחסים אחר האב אלא אחר האם, כדנפק"ל (יבמות כג, א ועוד) מהפסוק (דברים ז, ד) "כִּי יָסִיר אֶת בִּנְךָ מֵאַחֲרַי" ולכך הותרו ליעקב. אבל דבריו צריכים עיון קצת, שהרי לפי המבואר שם לומדים מפסוק זה שבגוים מייחסים את הולד אחרי האם, אבל דברי הגמרא בפסחים אזלא שהאבות היו מתנהגים כדין ישראל, ומה ענין לזה מה שבגוים הולכים אחר האם.

ובעצם דבריו שרחל ולאה לא היו מאם אחת, לאו כו"ע מודו בזה, כמו שכתב הגאון המהרש"ם בספרו תכלת מרדכי ובספר בית פנחס להגאון בעל פתחא זוטא להקשות מדוע רצה יעקב לישא את רחל קודם שנישאה לאה אחותה הגדולה, הרי אין זה הדרך להשיא הקטנה קודם הגדולה, וכמו שאמר לו לבן אח"כ "לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצָּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה", ומה גם שבשו"ע (יר"ד סי' רמ"ד סעי' יח) נפסק כן להלכה שבנישואים הולכים אחר הזקנה, עיי"ש בב"ח ובש"ך (ועי' משחת שמן ח"א סי' מו).

ומתרצים ע"פ מה שכתב החיד"א בשם רבינו אפרים שרחל ולאה היו תאומות, ומצינו גבי לידת יעקב ועשו שמספר הכתוב (לעיל כו, כה) על לידת יעקב הצעיר שיצא אחרי אחיו "וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו", ופירש רש"י שם שעשה זאת משום שלדעתו הוא הבכור, כיון שנוצר ראשון והראשון ליצירה שני ליציאה. ולכן סבר כן גם לענין רחל ולאה, שאף שהיתה רחל הקטנה שנולדה אחרי לאה, מכ"מ יש לה דין בכירה, מפני שנוצרה ראשונה, ולכן רצה לישאנה קודם לאה. והנה לפי מש"כ שהיו תאומות, בודאי שנולדו מאם אחת, ודלא כדברי החזקוני. וגם בספר הישר כתב להדיא שהיו תאומות. אמנם מזה אין להפריך את דברי החזקוני, וכדמצינו ברמב"ן שפקפק קצת בדבריו וכתב הלשון (להלן לד, יג) 'ואם נאמין לדברי ספר הישר'.

בחידושי הגרי"ז עה"ת (פרשת לך לך) כתב עפ"ד הרמב"ן (יבמות צח, ב) שאין אישות לעכו"ם, וא"כ גם לפני קבלת התורה לא היו עדיין דיני אישות קיימים, וממילא לא היה איסור לישא ב' אחיות.

וב"פרשת דרכים" (פ"א) בשם מהר"ש יפה כתב לתרץ בפשיטות שעפ"י הדיבור נשאם.

ועוד עיין בשו"ת הרמ"א (סי' י) שכתב להוכיח מזה שנשא יעקב שתי אחיות, שרק אברהם קיים כל התורה ולא שאר האבות, אבל אין זה כשיטת כל הראשונים. (משחת שמן)

❧

הנה המפרשים הקשו, הא האבות קיימו כל התורה כולה, ואם כן היאך נשא יעקב אבינו ב' אחיות.

ובאמת לא קשה מידי ואין רַגְלַיִם לשאלה כזו כלל, דאין קיום המצות קודם מתן תורה [שאינה חיובית ורק מעלה] דוחה את רחל שהיתה מחכה לו בכל יום שיבוא אליה, ואין זה מדרך היושר להצטדק הרבה על חשבון אחרים. אלא אי קשיא הכי קשיא, למה סיבב הקב"ה דבר כזה שיעקב אבינו יצטרך לישא ב' אחיות. (רבי יעקב קמינצקי)

❧

"וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל לֵאָה תְּנִי נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ" (בראשית ל, יד).

איך ביקשה רחל את הדודאים של ראובן שהם שייכים ליעקב

בספר "שיעורי ר' משולם דוד הלוי" הקשה דצריך עיון איך ביקשה רחל מלאה את הדודאים, הלא מציאת קטן לאביו (ב"מ יב, ב), ואם כן היו הדודאים של יעקב ולא של לאה. והביא בשם אביו הגרי"ז ז"ל שאמר ליישב, דבישראל הגדלות היא בשנים ואילו בבן נח הגדלות היא בדעת ולא בשנים, ועל כן היו הדודאים של ראובן, ויכל ליתנם לאמו. אך הקשה ר' משולם דוד זצ"ל דהא כל מה שקנתה אשה קנה בעלה (גיטין עז, א).

והנה על מש"כ בשם הגרי"ז הגדלות בבני נח תלויה בדעת, כך אכן ידוע בשם ה"חתם סופר" (שו"ת יו"ד סי' קפד, וסי' שיז, ובחי' לשבת קלט, א), **והובא ב"מנחת חינוך"** (מצוה קצ אות ה) בשמו. אך על מה שהקשה מ'מה שקנתה אשה קנה בעלה', יש להעיר דמצינו בזה דעות באחרונים אם נאמר כלל זה גם בנכרים, ובפרט דבפשטות אין זו רק תקנה דרבנן [כמבואר בתוס' הרא"ש יבמות (סו, א), וב"פני יהושע" (גיטין שם), ובשו"ת "נודע ביהודה" (תנינא סי' עד)]. אך יעויין במהרש"א במגילה (טו, ב) שכתב לגבי אחשורוש כל מה שקנתה אשה קנה בעלה, ובשו"ת "שבות יעקב" (ח"א סי' כ) דייק מדברי המהרש"א, דכלל זה נאמר אף בנכרים, ויעויין עוד ב"שדי חמד" (מערכת ג' סי' ו אות י) מה שציין בזה. (גיצי אורה)

❧

"וְכָל שֶׂה חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי" (בראשית ל, לב).

ב"קצות החושן" (סי' שלב סק"ו) מקשה, היאך קנה יעקב הכבשים העתידים להיוולד, הרי הוי דבר שלא בא לעולם. ותירץ שבשכירות אדם מקנה דשלבל"ע. ומביא מ"תרומת הדשן" (פסקי מוהרא"י סי' קל) שכתב הטעם שקנאם יעקב משום דהו"ל כאומר קני בהמה לולדות עי"ש.

ועוד ציין לתשובת הריב"ש (סי' שכח) שכתב דקודם מתן תורה היה אפשר לקנות דשלבל"ע, ולפי דבריו יתיישב גם מה שנדר יעקב ואמר (לעיל כח, כב) "וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ" אף שעדיין לא היו הדברים בידו והו"ל כדבר שלא בא לעולם, אלא משום שהיה זה קודם מתן תורה. אמנם ברמב"ם (פ"ו מהל' ערכין הל"א) כתב: אע"פ שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, אם אמר הרי עלי להקדישו הרי זה חייב להקדישו כשיבא לעולם משום נדרו, ולהלן (הל"ג) כתב: ראיה לדבר זה מה שאמר יעקב אבינו "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך". (משחת שמן)

"וְאַתֶּנָּה יְדַעְתָּן כִּי בְּכָל כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת אֲבִיכֶן" (בראשית לא, ו).

איש אמונות רב ברכות

התורה מספרת על דברי יעקב אבינו ע"ה שריצה את האמהות לעזוב את בית אביהן ולבוא עמו אל בית אביו בארץ כנען, ומתאר להן את הנאמנות שבה עבד את לבן וכתיב "ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן", וכמו כן תיאר זאת לפני לבן עצמו ואמר לו (פסוק לט) "טְרֵפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה גְּנֻבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי לָיְלָה" ופירש רש"י: 'אם חסרה חסרה לי, גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי'.

והנה הרמב"ם (פי"ג מהל' שכירות ה"ז) למד מכאן הדרכה מעשית לפועלים העושים מלאכה אצל בעל הבית השוכרם, ועל חובתם לעשות עבודתם בנאמנות וז"ל: כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו, כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעל הבית ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה, אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן וכו', וכן חייב לעבוד בכל כוחו שהרי יעקב הצדיק אמר "כי בכל כחי עבדתי את אביכן", לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה שנאמר (ל, מג) "וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד", עכ"ל.

ויש לדקדק בדבריו כמה דיוקים, ראשית, מדוע קרא ליעקב אבינו בתואר 'יעקב הצדיק' ולא בלשון הנקרא בפסוק בכל מקום. גם מה שתלה הצלחת יעקב והשגת עשרו הגדול בזה שעבד באמונה, אינו מובן כי הרי בפסוק אנו מוצאים שיעקב עצמו תלה סיבת הצלחתו בברכת ה' גרידא ללא איזה תוספת סיבה, וכאמור (פסוק ז) "וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וגו' וְלֹא נְתָנוֹ אֱלֹקִים לְהָרַע עִמָּדִי", וכן (שם ט) "וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן לִי", שמזה משמע להדיא שלא תלה הענין במשהו נוסף על עצם ברכת ה'.

ולהבין דבריו על בוריים יש לנו לשים לב לדעת מהו הגורם למציאות הזו שישנם פועלים שהם יראי שמים ועובדים באמונה, ולאידך גיסא יש פועלים המשוללים מתואר יראי ה', שהם אינם מדקדקים בזמנם כראוי ומזלזלים בנכסי בעל הבית, וביותר מצוי כאלו אם נדמה לפועל שהבעלים אינו מתנהג עמו ביושר, שאז מורה היתר לעצמו להוזיל לכיסו מרכוש הבעלים פה ושם, ולא להשגיח היטב על טיב העבודה.

ונראה שסיבת ההתנהגות תלויה בהשקפת עולמו הרוחני של הפועל, איך שהוא ניגש לעסוק לפרנסתו, כי באם מתבונן לגופו של ענין ומשכיל על נכון להבין שהפרנסה תלויה ועומדת בחסדי ה', ועל כל פרוטה ופרוטה יש חשבון מדוקדק מלמעלה אם ישיגה או לאו, ויודע שההתעסקות באמצעי השגת פרנסה איננה אלא חובת השתדלות גרידא, ואינה קובעת סכום ממונו כלל, הפועל הזה בוודאי מתנהג ביושר ובהוגן ומדקדק על כל פרוטה ופרוטה של בעליו ואינו מזלזל ברגע אחד משעות עבודתו, וגם מוסיף לעבוד בכל כוחו ומרצו ללא התרשלות כלל. אבל האיש החושב שמעשיו הם המביאים לו פרנסתו, ומדמיין לעצמו שכמה שיעבוד יותר ישיג יותר כסף, הנה פועל כזה מחפש כל הזמן את טובת עצמו ומחשב בכל שעה באיזה אופן יוכל להגדיל הונו עוד ועוד, וכיון שכן אין עבודתו באמונה ואינו מחשב טובת בעליו כלל, ומתרשל ומזלזל בעבודתו, ואינו מתאמץ יותר מכוחו להשלים טובת הבעלים. ומה גם אם נדמה לו שבעל הבית אינו מתנהג עמו כהוגן, שאז הוא מוסיף התרשלות על התרשלותו בחשבו שעי"ז משלים משכורתו.

ועל פועל רשלן זה באים דברי הרמב"ם להזהיר אותו שידע היטב, שבסופו של דבר לא יועילו לו כל תחבולותיו האסורים להגדיל הונו ורכושו, מפני שסוד ההצלחה הוא כשיעבוד באמונה ובהגינות בכל כוחו, ורק אז יזכה שיחול עליו ברכת ה' ויראה הצלחה במעשיו. והראיה להוראה זו הביא מיעקב אבינו שעבד את לבן 'בכל כוחו' ובנאמנות יוצאת דופן, ובשכר זאת זכה ושרתה ההצלחה בכל מעשיו ונתברכו נכסיו ברכה מרובה ונתרבו מאוד מאוד.

ולבן קראו בתואר 'יעקב הצדיק', לרמז הבנה זו שצדקתו הגדולה שהיה דבוק בה' וידע שרק ברכת ה' היא תעשיר זוהי שהביאה לו ההצלחה. וניחא גם דברי הרמב"ם שתלה סיבת הצלחתו של יעקב בעבודתו באמונה שאינם סותרים לדברי יעקב עצמו שברכת ה' העשירתו, מפני שהא בהא תליא, כאמור, שכאשר מאמינים בלב שלם שההצלחה תלויה בברכת ה' ורצונו אזי זוכים אכן לנחול הצלחה על כל צעד ושעל, ומגיעים לעושר רב וגדול.

ורבנו בחיי כתב שזהו מה שאמר יעקב ללבן (פסוק מא) "זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ", שהלשון "זה" מורה על השכינה הק' כמו "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" (שמות טו, ב), וכן "בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" וכו' (שם יג, ח), ובא לומר לו כי היה ה' יתעלה עמו כל עשרים שנה שהיה בביתו, ולזה סמך לו תיכף אח"כ (פסוק מב) "לוּלֵי אֱלֹקֵי אָבִי אֱלֹקֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי", כלומר, שהיה מחדד באוזנו הידיעה שכל זכות ההצלחה שלו לא היתה אלא מכוחו וחסדו של הבורא ב"ה. (משחת שמן)

"וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלֵף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים" (בראשית לא, ז).

גדול אני ממנו ברמאות

מעשה שהיה בזמן רבנו האלשיך זלה"ה בצפת, שהיה דורש בכל שבת בפרשת השבוע, וכל גדולי העיר נקבצו לשמוע דרשתו. ויהי בשבת אחת, בפרשת ויצא, היה האלשיך מבאר את משכורתו של יעקב, והיה רבינו האריז"ל בתוך השומעים, וצחק פתאום צחוק גדול. ויהי לפלא בעיני כל הנוכחים. ולא עברו איזה רגעים, יצא האריז"ל באמצע הדרשה והסתובב אנה ואנה בחצר, ואחר חזר למקומו. ואנשי העיר השתוממו מאוד על המחזה הזה. עד שנודע הדבר מפי תלמידו, שאמר האריז"ל, שבזמן שפתח האלשי"ך פה קדשו ומנה את רמאויות לבן ליעקב, ירדו נשמותיהם לבית הכנסת תתייצבו מימינו ומשמאלו. ועל כל רמאות שהיה האלשיך מבאר, היה לבן מודה ואומר "הן כך עשיתי". ומנה האלשיך 101 רמאויות, ואמר שאינו יודע איזה אחד מהם לא עשה לבן. וכששמע לבן הרמאות ה־101 ספק כפיו בצער שזו לא עלתה על דעתו, ואז לא התאפק האריז"ל וצחק... וכשגמר האלשיך את ענין המשכורת ויצא יעקב, יצא אחריו האריז"ל ללוותו... (מס' חיבת ירושלים).

"הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ" (בראשית לא, יד).

'כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים' (רש"י).

משמע מדבריו דסבירא ליה שדין ירושה אצל בן נח הוא כדין ירושה בישראל שאין הבת יורשת עם הבן. ולכאורה תמוה שבפירושו לתלמוד כתב (יבמות סב, א ד"ה בנכריותן) שעכו"ם לאו בני דין נחלה נינהו דבת כבן ובכור כפשוט. ועי' ברש"ש (קידושין יז, ב) שמביא דברי רש"י הללו. ותמה על הפוסקים האחרונים שבדברם בהלכות ירושה השייכות לעכו"ם (חו"מ סי' רפג) אינם מבארים דין זה שבת יורשת כבן, ובפרט שהרמב"ם (פ"ו מהל' נחלות ה"ט) כתב להדיא שהעכו"ם יורש את אביו דבר תורה, אבל שאר ירושותיהן מניחין אותו לפי מנהגם. וא"כ למה לא ביארו דין זה שלפי מנהגם הבת יורשת כבן.

וראיתי בספר "ראשית ביכורים" (על מס' בכורות דף מז בהגה) שהקשה כן לסתירה מפורשת ברש"י, וכתב ליישב שמלשון המשך הפסוק משמע שטענתן של רחל ולאה היתה אכן לצד הדין שהבן והבת יורשים בשוה, כי הרי אמרו ליעקב (פסוק טו) "הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ", ולכאורה למה להן להוסיף טענה זו, הרי כבר השמיעו טענה מספקת שאין להם דין ירושה בין הזכרים ואין להם סיבה להתעכב עוד בבית אביהן, אלא ע"כ הפסוק השני בא לתת טעם למה שאמרו מתחילה שאינן יורשים עם אחיהם, שאין זה מצד הדין האמיתי, שהרי דינם שוה לירש הבת בין הבנים, והוא אינו מתנהג עימהם כמשפט שהרי מכרם וא"כ בודאי לא יתן להן כלום (וע"ע בספר מנחה חדשה על המנ"ח מצוה א אות א). וב"אור החיים" הק' כתב גם כן כך וז"ל: "העוד לנו חלק ונחלה" וגו' כפלו לומר "חלק ונחלה" לרמוז שני דברים, הא' הוא חלק הנוגע להם בירושת אמם שכבר מתה. והב' נחלת אביהם, והחליטו שאין להם תוחלת משניהם. והראיה "הלא נכריות נחשבנו לו" כבר ש"מכרנו". זה לך האות שאין אנו אצלו במדרגת בנים. וממילא יצו עליהן לבל ירשו בו הגם שבמשפטי הגוים אפשר שהבנות ירשו.

ובספר "ברכת שמעון" דקדק בדברי האוה"ח הק' מדוע כתב הלשון 'אפשר' שהבנות ירשו, הרי רש"י כתב זאת בפשיטות שאצל הגוים הבנות יורשות כבנים. ומביא מספר "טל תורה" להגאון רבי מאיר אריק זצ"ל (יבמות שם) שמקשה כן, ומבאר שדברי רש"י הוא מדין תורה, אבל הגוים במשפטם. אין כולם נוהגים עפ"י דין תורה. וזה מה שפירש האוה"ח בדברי רחל ולאה. שכתב דבמשפטי הגוים אפשר שהבנות ירשו, היינו מה שהגוים עושים למעשה שאינם עושים עפ"י תורה, אפשר שהבנות יירשו. אבל אפשר לא. ואנחנו בודאי לא נקבל כי הלא נכריות נחשבנו לו. ואין זה נסתר ממש"כ רש"י מהו הדין מצד התורה.

והאמת היא שעיקר דברי רש"י עצמם אינם מוסכמים לכו"ע, שכן שיטת התוספות (ב"ב קטו, ב) היא שגם אצל הגוים אין הבת יורשת במקום בן. ובקובץ שיעורים (ח"א אות שנז) מדייק כן מהתוספות במקום אחר, עיי"ש. וע"ע בשפתי חכמים (לעיל ל, כז) שהביא בשם חידושי מהרא"י דס"ל ג"כ שאצל בני נח אין הבת יורשת כלום במקום שיש בן. (משחת שמן)

"עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה" (בראשית לא, לב).

'ומאותה קללה מתה רחל בדרך' (רש"י).

מקור דבריו הם במדרש (ב"ר עד ד), אמנם בזוה"ק (בראשית קסד:) איתא טעם אחר למיתתה, משום שלקחה את התרפים מאביה וציערה אותו, ואמרו שם, דאף על גב דרחל איהי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר ע"ז, אתענשת בגין צערא דאבוה אף על גב דאתכוונת לטב. והיינו דאע"ג שהתכוונה לשם שמים, מכל מקום נענשה משום צער שציערה את אביה. והרמב"ן בפרשת אחרי (ויקרא יח, כה) כתב שהטעם שנסתלקה רחל מיד כשנכנס לארץ ישראל, כי בארץ ישראל היה אסור לו לגור עם שתי אחיות. (משחת שמן)

"וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי" (בראשית לא, לו).

הנהגת הנעימות

'רבי עזריה בשם ר' חגי ור' יצחק בר מרון ותני לה בשם ר' חנינא בר יצחק, קפדנותן של אבות ולא ענוותנותן של בנים, קפדנותן של אבות מניין, "ויחר ליעקב וירב בלבן, ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת", דא את סבור שמא מכות או פצעים יהיו שם אלא דברי פיוסים יעקב מפייס אח חמיו' (בראשית רבה עד, י).

הנה יעקב בעת הזאת ברח מלבן, וכשהשיגו וטען שיעקב גנב ממנו את התרפים, וחיפש ולא מצא, אז "ויחר ליעקב וירב בלבן". והנה יעקב הרי נצטער הרבה מלבן, שעבד עבור לבן עשרים שנה, ורימה אותו כשנתן לו את לאה תחת רחל, והחליף את משכורתו מאה פעמים (כמש"כ רש"י), ויעקב סבל הכל ועבד לו בנאמנות ובמסירות, וכמו שכתוב (לא,

לח-מ): "זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי. טְרֵפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי לָיְלָה. הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי". וגם ביקש להרגו כמו שכתוב (כי תבוא כו, ה) "אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי".

ואחר כל זה, היתה זו הפעם הראשונה שחרה ליעקב בלבן וטען כנגדו, והיה מקום לחשוב שעכשיו כבר לא יוכל לסבול יותר, ויצעק עליו בכל כוחו ויחרפהו ויגדפהו להוכיחו כמה רשע הוא, שלא די שהוא רמאי וגנב, אלא חושד אותו בחנם וכדומה. אבל יעקב לא ענה לו באופן זה כלל, אלא אמר רק "מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי וגו' כִּי מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל כֵּלַי מַה מָּצָאתָ" וגו', דהיינו שרק טען לו יעקב שלא עשה לו רעה מעולם שיחשדהו על כך. וזה דבר מבהיל, לשלוט על עצמו ולא לכעוס עליו ולדבר עמו בנחת כל כך, כמעט למעלה מכח האדם.

ומכאן נלמד את גודל הענין להתנהג במדות טובות ובנעימות, אפילו כנגד מי שהרע לנו מאד ועשה עמנו עוולות גדולות. כן גם אנו צריכים להתרחק מן הכעס, ולהתנהג בנעימות עם כל אחד ואחד. (עץ החיים)

"וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וגו' וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן" וגו' (בראשית לא, לו).

לכאורה יש לתמוה אם היו ליעקב אבינו ע"ה טענות וטרוניות רבות כל כך על לבן חמיו, מדוע עצר לשונו עד עתה ולא אמר לו ולא מידי במשך כל השנים.

בספר "באר יוסף" מבאר התנהגותו של יעקב אבינו ע"ה, שכל עוד היו הטענות והתמיהות נוגעים לענייני עצמו היה שומע ורואה בזיונו ומבליג ושותק, ומקבל הרעות באהבה ודומיה. אבל כאן שצעק עליו ברבים ונגע הדבר בכבוד שמים שחשש שמא יִגָּרֵם חילול ה' שיאמרו על יעקב אבינו שמדתו מידת האמת, שהוא רמאי, ויתחלל שם ה', אזי גמר בדעתו שלא להבליג ולעצור במילין עוד, ומיד הוכיחו בשער בת רבים מיהו הרמאי האמיתי ומי עשק את מי.

ויש לדמות לדבריו מה פירש הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל הפסוק (שמות לג, כא) "הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוּר, וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר" (שמות לג, כא-כב), שמכוון להורות ההלכה למעשה מתי מוטל על האדם לשמוע בזיונו ולשתוק, ואמר "הנה מקום איתי" היינו כשנוגע הדבר לכבוד שמים אזי "ונצבת על הצור", עליך להתייצב על מחללי ה' ולעמוד נגדם חזק ואמיץ כצור, אבל "והיה בעבור כבודי", כשאין הדבר נוגע עוד לכבוד שמים רק לכבוד האדם, אזי "ושמתיך בנקרת הצור", היינו שעליך להחבא במערות ולא לצאת חוץ לעמוד כנגד המביישים.

(משחת שמן)

"זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי, טְרֵפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי לָיְלָה, הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי" (בראשית לא, לח-מ).

הצלה מהשפעת הסביבה - האדם נפעל כפי פעולותיו

הרי זה דבר פלא, שיעקב אבינו מסר נפשו על שמירת צאן לבן עד כלות הנפש ממש ביום ובלילה, וצריך ביאור למה עשה זאת, הלא כתיב (תהלים יח, כז) "וְעִם עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל", ומדוע מסר נפשו בשביל לבן הרמאי.

כתב הרמב"ם (דעות ו, א): 'דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמד ממעשיהם'.

והנה יעקב אבינו הוצרך להיות בחרן במקום רשעים, ולהתחבר עם לבן, ולכן מצא את עצמו בסכנה גדולה שמא יהא מושפע מלבן הרמאי ומדעותיו הכוזבות, והיה צריך למצוא עצה כיצד יציל את עצמו מהשפעה רעה זו. [ואמר ר' יעקב קמינצקי זצ"ל, שכשם שבעקידה חלק מהנסיון של אברהם לשחוט את בנו היה לעשות נגד מדתו - מדת החסד, כמו כן יעקב אבינו, שהיה צריך להיות בבית לבן הארמי ולשמור על מדתו - מדת האמת, היה זה בחינת עקידה לגביו. ואף שאצל אברהם הענין היה לעשות נגד מדתו, ואצל יעקב היה זה לשמור על מדתו, הצד השוה שבהם שהיה להם נסיון במדה שהיו מיוחדים בה].

וכתב בספר החינוך (מצוה טז): 'ועתה בני אם בינה שמעה זאת והטה אזנך ושמע אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב ובכח מעשיו ימית היצר הרע כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות'.

מבואר בדברי החינוך שהאדם המתמיד בפעולות טובות, במשך הזמן תפעל הנהגה זו עליו שינטה להיות טוב בטבעו. וזו עצה גדולה ללחום נגד ההשפעה של הסביבה, שיעשה הוא להיפך וירבה במעשים טובים, ועי"ז יהיה מושפע יותר ממעשי עצמו, ויהיה נפעל כפי פעולותיו כי אחרי הפעולות ימשכו הלבבות.

ובזה יש לבאר את הנהגת יעקב אבינו לשמור על האמת בכל כחו, ואף שודאי כלפי לבן לא היה צריך להתנהג כך. שבזה רצה להימשך למידת האמת ולהתחזק נגד השפעת הסביבה שהיה נמצא בה. [ויש להוסיף ע"פ זה עוד ביאור בענין החסד של רבקה להשקות הגמלים, שעל פי פשטות אין בו צורך כיון שהיו שם אליעזר ואנשיו, ולהנ"ל י"ל שמסרה נפשה על מדת החסד להיות 'נותן', כדי לשמור את עצמה מהשפעת משפחתה, שידוע שלבן אחיה היה בבחינת 'נוטל'].

ובאמת יעקב אבינו העיד על עצמו (רש"י וישלח לב, ה) "עִם לָבָן גַּרְתִּי" ותרי"ג מצות שמרתי, שלא למדתי ממעשיו הרעים, הרי שניצח במלחמה זו ולבן וביתו לא השפיעו עליו כלל. **וזהו** לימוד גדול לאדם שנמצא בסביבת אנשים שאינם טובים, שיתחזק בכל כחו לעשות מעשים טובים, והאדם נפעל כפי פעולותיו ואחרי הפעולות נמשכים הלבבות, **ובזה** ינצל מהשפעת הסביבה. (עץ החיים)

"אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק" (בראשית לא, נג).

להתנתק מן הרשעים ומדרכיהם

התורה מספרת על יעקב אבינו ע"ה שישב בבית דודו לבן הרשע ועבד עמו עשרים שנה, וכמו שאמר (לא מא) "זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ". ומעיד יעקב על עצמו שבמשך כל השנים הללו שישב בין אנשים רשעים ואפיקורסים, לא למד ממעשיהם הרעים ונשאר בתמימותו, וכך שלח להגיד לעשו (רש"י לב, ה) "עִם לָבָן גַּרְתִּי" ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים.

והנה מצינו בסוף פרשתינו, שלאחר שברח יעקב מבית לבן, **כתיב** (לא, כג) "וַיִּדֹּג לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב וגו' וַיִּקַּח אֶת אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו", וזה תימה מפני מה ולאיזה מטרה רדף אחריו לבן, ומה פשר הכעס הגדול שחרה לו על בריחתו ממנו.

ובספרים הקדושים איתא שהיתה ללבן כוונה פנימית ברדיפתו אחר יעקב, ולא היה זה צער פשוט על גניבת בנותיו כמו שניסה לומר לו (פסוק כו) "מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת בְּנֹתַי כִּשְׁבִיּוֹת חָרֶב וגו' לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ" וגו' אלא, שהיה מכוון לקשר את יעקב אליו בקשר רוחני, כדי לעקור את כח הקדושה הנמצאת אצלו, ואנו רואים זאת בלשון הכתוב שרצה לבן לכרות עמו ברית ידידות ואמר לו (לא, מד) "וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה", ואח"כ אמר לו "אֱלֹקֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם" וגו' ופירש רש"י: 'אלוקי אברהם קדוש, ואלוהי נחור חול, אלוהי אביהם חול'. וכתבו המפרשים שבמה שהעמיד על הברית הזו את אלוקי אברהם יחד עם אלילי העבודה זרה שלו ושל אבותיו, כוונתו בזה היתה, לומר לו הנה שנינו מיחוס אחד ומשורש אחד אנו באים, ואם כן יש לנו שייכות בלתי נפסקת, והזכיר לו שם אלהות שלו תוך כדי הזכרת שם ה', כדי לבלבלו ולמשכו לצידו הרע לדרך העבודה זרה שלו, ובכך לעקור אותו מן השורש העברי ולבטל את מהותם של כלל ישראל לגמרי.

ובספר "אמת ליעקב" כתב שזהו מה שסידר בעל ההגדה לומר 'לבן ביקש **לעקור את הכל**', ועמדו עליו המפרשים היכן מצינו שרצה לבן לעקור את הכל, ולפי זה ניחא שבמה שרצה לכרות עמו ברית ושיתף את אלהותו עם אלוקי אברהם, בזה רצה לעקור את בני ישראל מן השורש. ויעקב אבינו ע"ה נזהר מזה וכתיב (פסוק נג) "וישבע יעקב **בפחד אביו יצחק**", כלומר שלא עירב את הקדושה האלוקית עם כוחות הטומאה של העבודה זרה, ונשבע רק באלוקי אביו.

ואף את בניו לימד דרך זו שידעו להתרחק מן הרשעים ולנתק עצמם מכל קשר עמהם, כמו שאנו רואים שכשהעמיד את הגל לצורך כריתת הברית כתיב (פסוק מו) "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים" פירש רש"י: "לאחיו" - הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה. ואח"כ כשהתיישבו לאכול לחם כתיב (פסוק נד) "וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל לָחֶם" פירש רש"י: "לאחיו" - לאוהביו שעם לבן. ובספר "עלינו לשבח" הביא קושיית ה"שפתי חכמים" מדוע שינה רש"י לפרש מילת "אחיו" בשני אופנים, שמקודם פירש הכוונה לבניו וכאן פירש הכוונה לאוהביו שעם לבן, ומתרץ, שכאשר ישבו לסעוד יחדיו עשה יעקב בכוונה תחילה שלא ישבו בניו עמו בסעודה, ונתכוון ללמדם שעם אנשים כאלו כמו לבן ואוהביו אין ראוי להצטרף ולסעוד עמהם, ועל דרך שמצינו (סנהדרין כג, א) בנקיי הדעת שבירושלים שלא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן.

וכאן מכוונת הוראה למעשה לכל הדורות הבאים אחריה **שעל כל איש ישראל לדעת, שאם רצונו להימנות על עובדי ה' ושומרי מצוותיו בקפדנות ובשלימות, וחפץ לעסוק בתורה ובמעשים טובים, עליו להתנתק מהאנשים והמעשים שאינם לפי רוח התורה. ואסור שיהיה לו שום שייכות עם איזה ענין ודבר שאינו על הדרך הקדושה.** (משחת שמן)

"וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי[א]". (בראשית כח, טז)

גודל יראת חטאו של יעקב אבינו

פירש רש"י, 'ואנכי לא ידעתי', שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה[ב].

הנה יעקב אבינו בורח כל עוד נפשו בו מאימת עשיו מבית אביו הקדוש. ולאן פניו מועדות? לבית לבן הארמי אשר ביקש לעקור את הכל. ויודע צדיק זה מיהו לבן הארמי, לכן נתיישב ונטמן בישיבה של שם ועבר ארבע עשרה שנה רצופות, לחגור עצמו בחגורת אש קודש סביב, שלא יוכל אותו רשע להזיקו ולקררו באמונתו ח"ו. ומובן כמה נצטער אותו צדיק על עזיבתו בית אביו ועל גלותו וכו'.

ואמרו חז"ל (ב"ר סח, יא[ג]) על הפסוק "וישכב במקום ההוא", במקום ההוא שכב, אבל בבית מדרשו של שם ועבר לא שכב[ד]. כלומר, שכל ארבע עשרה שנה לא השכיב עצמו לישן אף על הספסל[ה], וכשגמר סכום זה ברציפות והולך לבית לבן, בא לו השמשי "וישכב במקום

א. איתא בשם הרב הקדוש ר' שמשון מאסטראפאליע ז"ל כי יעקב כעת על ידי מראה הסולם שראה כסא הכבוד נודע לו שגם צורתו חקוקה שם, ועד עתה ידע שחקוק אריה כרוב נשר אכ"ן, וזהו שאמר אכן יש ה' במקום הזה, אולם אנכ"י ראשי תיבות אריה כרוב נשר יעקב, זה לא ידעתי.

ב. דאם לא כן, מאי נפקא מינה אם לא ידע (שפתי חכמים).

ג. זה לשונו: וישכב במקום ההוא וכו', ר' יהודה אמר, כאן שכב אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב. [ופירש ב'עץ יוסף', לא שכב אלא ישן שינת עראי שלא להתבטל מלימודו].

ד. דכיון דכתיב 'וילן שם' אם כן 'וישכב וכו' מיותר, אלא לדיוקא (מהרז"ו). ובעץ יוסף פירש מדלא כתיב 'וישכב שם' כמו שכתוב 'וילן שם', לכך דריש 'במקום ההוא' למיעוטא אתא.

ה. הסבא זצ"ל מקלם, כשהגיע לכאן היה מתעורר ואומר, כי לומדים ועוברים על דברים בלי שימת לב ואין מתבוננים אפילו בפשטיותם של המלות, נציין בעצמנו כשאין ישנים אפילו לילה אחד איך שהוא כבר עיף ויגע באין אונים, וכל שכן שני לילות, ועוד, ועוד, וכאן הלא נאמר כי לא השכיב עצמו לישון י"ד שנים, לא ימים ולא לילות בערך של יותר מחמשת אלפים יום, מבהיל למתבונן (דעת תורה).

ו. וראה בראשית רבה (סח, י): 'כי בא השמש', רבנן אמרי, כיבא השמש [דרש 'כי בא השמש', כאילו אמר כיבא השמש ללמד וכו'], מלמד שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה, משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים אמר המלך כיבו את הנרות כיבו הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה, כך השקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה.

ההוא ויחלום וגו'", מה חלם לו, "והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו". וכבר ביארו חז"ל שאז הובטח לו בנביאות כל היעוד העתידי עד סוף כל הדורות[ז], קיפלו את כל ארץ ישראל מתחתיו[ח], והובטח לו "והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך", ועוד, "והנה אנכי עמך ושמרתיך וכו'". "והנה ה' נצב עליו", היש לך השגה באושר והצלחה גדולה מזו, שלא זכה לה אדם מעולם. ועוד אמרו חז"ל (ב"ר שם, וראה חולין צא, ב) **שהמלאכים עולים למעלה ומסתכלים במרכבה ורואים וכו', "והנה ה' נצב עליו", משל למלך שגירש הזבובים מעל מטת בנווכו'. ואחרי כל ההבטחות והיעודים ומראות הנבואה הגדולה בלילה הזה, "ויקץ יעקב משנתו", ונתבונן נא אם היו שואלים אותנו מה היתה מחשבתו הראשונה של יעקב אבינו ברגע שהקיץ משנתו, ודאי היינו משיבים שנתמלא ברגשי שמחה גדולה, ונתן שבח והודיה להשי"ת על כל ההבטחות והגילויים הנוראים האלו. אבל בתורתנו הקדושה כתוב: "ויקץ וגו' ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי, ויירא ויאמר" וגו', ופירש רש"י: ואנכי לא ידעתי, שאילו ידעתי לא ישנתי, הנה נפחד ונבעת יעקב אבינו בפחד פחדים, וירא לנפשו האיך ישן במקום קדוש כזה, ומכריז ואומר 'אילו ידעתי לא ישנתי', הרי זה ויתור על כל ההבטחות, ויתור על הנבואה, ויתור על "והנה ה' עומד עליו", ובלבד שלא היה ישן במקום קדוש, כלומר, שלא הרגיש כעת שום שמחה בלבו על כל הגילויים והיעודים הללו, אלא נתמלא בפחד ורעדה שמא חטא בזה שישן במקום קדוש. זוהי המדרגה הרמה והנשגבה של יעקב אבינו ביראה, ומהיכן בא לה, מחשש של שמא חטא בשינה זו** (אור יהל)[ט].

ז. ראה ב"ר (סח, יב): תני בר קפרא, לית חלום שאין לו פתרון, 'והנה סולם', זה הכבש, 'מוצב ארצה', זה מזבח (שמות כ) "מזבח אדמה תעשה לי", 'וראשו מגיע השמימה', אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים, 'והנה מלאכי אלהים', אלו כהנים גדולים, 'עולין ויורדין בו', שהם עולים ויורדים בכבש, 'והנה ה' נצב עליו', (עמוס ט) "ראיתי את ה' נצב על המזבח". רבנן פתרין ליה בסיני, 'ויחלום והנה סולם', זה סיני, 'מוצב ארצה' (שמות יט) "ויתיצבו בתחתית ההר", 'וראשו מגיע השמימה', (דברים ד) "וההר בוער באש עד לב השמים". ד"א 'והנה סולם' זה סיני אותיות דדין הוא אותיות דדין, 'והנה מלאכי אלהים', על שם (תהלים סח) "רכב אלהים רבותים אלפי שנאן", ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים, דכתיב (חגי א) "ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לעם", 'והנה מלאכי אלהים', זה משה ואהרן, 'עולים' (שמות יט) "ומשה עלה אל האלהים", 'ויורדים', זה משה (שם) "וירד משה", 'והנה ה' נצב עליו' (שם) "וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר".

ח. כמבואר בחולין צא, ב: "הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו'", מאי רבותיה [ארבע אמות משכבו הבטיחו לתת לבניו]. אמר רבי יצחק, מלמד שקפלה הקב"ה לכל ארץ ישראל והניחה תחת יעקב אבינו, שתהא נוחה ליכבש לבניו [כד' אמות].

ט. הנה מרן הגרא"מ שך (הובא ב'מחשבת מוסר') האריך מאד בענין זה, בתיאור הנהגתו של יעקב אבינו כאן, ובגודל יראת חטאו, נביא כאן מדבריו: יש להתבונן במה שמצינו באבות הקדושים, כדי ללמוד מהי יראת שמים. והוא מענין ההבטחה שנאמרה ליעקב בחלום. ועיקר היסוד הובא ב'אור יהל' (פרשת ויצא, ומובא אצלנו בפנים – כלשונו). כתוב "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש וכו', וישכב במקום ההוא", יעקב אבינו יצא לאחר שהתחנך ס"ג שנה אצל יצחק אבינו, חינוך של אחד מן האבות הקדושים, חינוך של קדושה וטהרה של האבות [ראה שמות רבה (א) "כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית תלמודו, שנאמר "ויעקב איש תם וגו'", ולמד מה שלמדו אביו, ואח"כ פירש מאביו ונטמן בבית עבר ללמוד תורה, לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ, שנאמר "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען"], עד כדי כך שיעקב אבינו היה בן פ"ד שנה כשנשא את לאה ואמר על ראובן שהוא עמו לקבורה, גם באותה שעה היתה לו רוח הקודש, וכל זה נבע מחינוכו של יצחק אבינו. ועוד נתבונן בקדושתם של האבות, אברהם אבינו כשהשביע את אליעזר אמר (בראשית כד, ב) "שים נא ידך תחת ירכי", ויעקב אבינו השביע את יוסף ואמר (בראשית מז, כט) "שים נא ידך תחת ירכי", מפני ששבועה צריכה נקיטת חפץ, וצריך לאחוז בספר תורה בשעה שנשבע, ובזמנם הירך היה כספר תורה כיון שזו מצוה! המצוה הראשונה היתה מילה, ונחשבה להם כספר תורה. האם יש לנו מושג בקדושה ובטהרה של האבות? וכך יעקב עמל ונתעלה במשך ס"ג שנה. ולאחר שנשלח על ידי אביו ואמו, הלך ללמוד בבית שם ועבר, והיה יושב אהל י"ד שנה ברציפות, ולא הלך מיד לחרן, כיון שידע שעליו ללכת ולשהות אצל לבן, לצאת לעולם ולהתחתן ולהלחם על מצבו הרוחני, פחד יעקב אבינו שלא יספיק לו החינוך של יצחק אביו, והלך ללמוד ברציפות י"ד שנה כדי לרכוש ולקנות עוד תורה ויראת שמים. אף על פי שהיה עשרות שנים בישיבה של יצחק, וכפי שאמרו חז"ל (יומא כח, ב) "אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה וכו'", יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה וכו', מכל מקום הוא פחד עדיין, והמשיך להתעלות. [והאם גם אנו חושבים כך, שצריכים להתחזק עוד ועוד כדי שלא להגרר אחר העולם הרחב?]. וביותר, שבאותן י"ד שנה יעקב אבינו לא שכב לישון, כמובא ברש"י מהמדרש (ב"ר סח, יא) "וישכב במקום ההוא", רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר, כאן שכב, אבל כל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב [שהיה עוסק בתורה], ורבי נחמיה אמר, כאן שכב, אבל כל עשרים שנה שעמד בביתו של לבן לא שכב [ששמר את צאנו], ע"כ. ואמנם אין אדם יכול לחיות בלי שינה, וכמו שאמרו (שבועות כה, א) אומר שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו וישן לאלתר, מכל מקום היה חוטף נומה במקומו, כענין שאמרו (סוכה כו, ב) "שיתין נשמין כשינת הסוס", אבל לא שכב לישון. ועוד אמרו במדרש שם, ומה היה אומר, רבי שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר, מה טעם, (תהלים כב, ד) "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל", ישראל סבא, ע"כ. והכוונה היא ללימוד תורה, אברהם אבינו קיים את התורה עד שלא ניתנה, והיו לו ארבע מאות פרקים במסכתא עבודה זרה, ואותם העביר ליצחק וליעקב, והיה לו מה ללמוד, ומה שכתב "וישכב במקום ההוא" היינו שנפל לאונסו, והגיע זמן שהוכרח לשכב, ומוכח כן ממה שהוצרך להניח אבנים למראשותיו להגן מפני החיות, אם כן היה במדבר במקום סכנה, ועל כרחך שנאנס לישון, ושינה זו לא היתה סתם שינה אלא כולה קודש, היה בזה התעלות! והנה מתוך שינה זו יעקב אבינו חלם, וראה מראה כמו שנאמר (בראשית כח, יב) "ויחלם והנה סלם מצב ארצה, וראשו מגיע השמימה, והנה מלאכי אלקים עלים וירדים בו". ואיתא (חולין צא, ב; ב"ר סח יב) "עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה, ויורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה" [שדמות יעקב חקוקה בכסא הכבוד למעלה], והרי עליה גדולה היא זו. ואיתא בגמרא דבעו לסכוניה [שרצו לסכנו מתוך קנאה], ובשעה זו כתיב "והנה ה' נצב עליו". ואמרו במדרש (ב"י סט ג) א"ר אבהו, משל לבן מלכים [תינוק של מלך] שהיה ישן על גבי עריסה, והיו זבובים שוכנים עליו, וכיון שבאה מניקתו, שחה עליו מניקתו, וברחו מעליו, כך בתחילה "והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו", כיון שנתגלה עליו הקב"ה, ברחו מעליו, עכ"ל. וזה שנאמר "והנה ה' נצב עליו", שנצב עליו לשומרו. ועוד איתא שם (ב"ר סט, ג), "נצב עליו", חד אמר עליו על יעקב וכו', מי מתקיים עליו, א"ר יוחנן הרשעים מתקיימין על אלהיהם, (בראשית מא, א) "ופרעה חלם והנה עמד על היאר", אבל הצדיקים אלקיהם מתקיימין עליהם, שנאמר "והנה ה' נצב עליו", ע"כ. והביאור הוא, שרשעים מקבלים את ההשפעה כאשר הם עומדים תחת המזלות שה' חלק להם, צריכים ללכת ולקבל את ההשפעה, ואילו מעשיהם מצד עצמם אינם משפיעים, אבל הצדיקים הם עצמם המשפיעים על ידי מעשיהם, כענין שנאמר (דברים לב, יח) "צור ילדך תשי", ומאידך (תהלים סח, לה) "תנו עז לאלקים", שעל ידי מעשיהם באה ההשפעה, הקב"ה העמיד את הבריאה באופן שהמעשים משפיעים את הטובה, כמבואר ב'נפש החיים'. והנה יעקב ראה בחלום מלאכי אלקים עולים ויורדים, וה' נצב עליו לשומרו, וקבל נבואה, כמו שכתוב "ויאמר וכו' הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך", ואיתא (חולין צא, ב) "א"ר יצחק מלמד שקפל הקב"ה לכל ארץ ישראל והניחה תחת יעקב אבינו, שתהא נוחה ליכבש לבניו", ועוד הבטיחו "והיה זרעך כעפר הארץ וכו', והנה אנכי עמך, ושמרתיך בכל אשר תלך, והשיבתיך אל האדמה הזאת, כי לא אעזבך" וגו'. ונתבונן, מה היינו מרגישים כשהיינו קמים אחרי הארה כזו, עם גילוי והבטחות נפלאות כאלו, שבהן כל האושר וההצלחה? הרי היינו מתמלאים בשמחה עד שרוקדים מרוב שמחה, ומודים לה' על כל ההבטחות והגילויים האלו, על שיש לנו כזו הבטחה ואושר והתעלות וגדלות! אמנם בתורה כתוב, "וייקץ יעקב משנתו, ויאמר אכן יש ה' במקום הזה, ואנכי לא ידעתי", ומביא רש"י, שאילו ידעתי לא ישנתי. יעקב אבינו היה מוותר על שינה זו ועל כל הגילויים שהיו בה. והדברים נוראים, שהרי אם לא היה ישן לא היה לו את גילוי השכינה, ולא היה רואה את המלאכים, ולא היה מקבל את ההבטחה, ואם כן איך הוא היה מוותר על כל זה? אלא שפחדו היה על שישן במקום כזה, שאין כראי בכל הגילויים וההבטחות והאושר, אם הוא מזלזל בכבוד שמים וישן במקום זה! שמא יש בזה חטא! ולכן נתמלא בפחד וביראה, וויתר על הנבואה ועל ההבטחה. ואף שלמד בשינה זו תורה וסודות התורה, מכל מקום נתמלא יראה, כיון שאם יש חשש חטא, אין שוה לו כל זה (ועיין ב'אור הצפון' ח"א עמ' רעג).